RÉVAI JÓZSEF

MÁRA ÉS AZ 1848-AS MAGYAR FORRADALOM

SZIKRA

SZIKRA

Ez a könyv MARX KÁROLY, a tudományos szocializmus megalapítója, a világproletariátus nagy tanítója és vezére halálának hetvenedik évfordulója alkalmából jelenik meg 1953 március 14-én

FRANKLIN NYOMDA

Minőségileg rendben

Ellenőrizte:

B/6

RÉVAI JÓZSEF

MARX ÉS AZ 1848-AS MAGYAR FORRADALOM

Negyedik kiadás

SZIKRA

BUDAPEST 1953

Az alábbi tanulmányt hét esztendővel ezelőtt írtam, olyan viszonyok között, melyekben az elméleti munka inkább kényszerű időtöltés volt, mint önkéntes elhatározás. Marx halálának ötvenedik évfordulójára íródott, de sajnos befejezetlen maradt. A munka külső körülményei olyanok voltak, hogy az 1848/49-es magyar forradalom egész irodalmi anyagában való elmélyedés lehetetlen volt.

A tanulmány mégsem pusztán a részben kedvező, részben kedvezőtlen külső körülményeknek köszönheti megszületését. A 48/49-es magyar forradalom tanulmányozására mélyebb okok késztettek. A magyarországi kommunista mozgalom *akkori* fejlődési szakaszában a párt ideológiájának kialakítására nagyfontosságú volt Szabó Ervin 1848-ról szóló nézeteinek komoly megbírálása és megcáfolása. A pártban az utolsó évtizedben mindig újból felmerült a kérdés, hogy az a társadalmi átalakulás, mely Magyarországon a történelem napirendjén van, milyen jellegű lesz:

szocialista-e vagy polgári demokratikus? Egy pártban, mely 1919-ben szocialista forradalomban vett részt, természetesen nagy szerepet kellett játszania ennek a kérdésnek. Egyes szociáldemokrata vezetők felfogása szerint az 1919-es proletárforradalomnak fő hibája az volt, hogy: *volt*, hogy *győzött*. Garami Ernő indokolta összefüggőbben e felfogást: Magyarországon a forradalomnak nem a kapitalizmust, hanem a feudalizmust kell megsemmisítenie, vezető ereje nem a munkásosztály, hanem a burzsoázia. Magyarország még nem esett át a polgári átalakuláson. Garami nézetei elleni harcban bukkantunk rá Szabó Ervin 1848-ról szóló felfogására. Szabó Ervin minden hibájával és fogyatékosságával végső soron pozitív alakja a magyar forradalmi gondolat és a magyar munkásmozgalom fejlődésének. Az opportunizmus elleni harcnak, a forradalmi szocialista ellenzéknek, az 1914—18-as imperialista háború elleni forradalmi küzdelemnek egy egész nemzedéke került ki az ő keze alól. És mégis: elméleti munkásságában mély és alapvető tévedések vannak.

Egyik döntő tévedése: a 48-as forradalomról szóló felfogása. Szerinte: a 48-as forradalom nem polgári forradalom volt, hanem nemesi felkelés. Nyilvánvaló, hogy ez a felfogás alkalmas volt arra, hogy a Garami-féle opportunista politikának elvi megalapozása legyen: Magyarország 1848 után is feudális ország maradt, nemcsak azért, mert a 48-as forradalom vereséget szenvedett, hanem

azért is, mert a forradalom maga sem volt polgári. De Szabó Ervin nézeteivel kapcsolatban nemsokára felmerült a Szabó Ervin-ellenesség *vulgarizálása* is. Szabó Ervin 48-ról szóló nézeteit kezdték „szélsőbaloldalról" bírálni. Szabó Ervint úgy bírálták, hogy visszájára fordították. Ha Szabó Ervinnek a 48-as forradalom egészében véve nemesi mozgalom volt, akkor e „baloldaliaknak" szőröstülbőröstül *polgári* volt. Az 1848/49-es forradalomnak azért kellett mindenáron tiszta „polgári" forradalommá lennie, hogy a magyar történelem *közvetlenül* tanúskodhassék a tétel igazsága mellett: Magyarországon más, mint szocialista forradalom nem lehetséges. És e tétel igazolására húztak „polgári" gúnyát még arra is, ami 1848-ban félreismerhetetlenül nemesi volt, táblabírói. Hogy a szocialista forradalomra, mint egyedüli lehetőségre esküdhessenek, mellőzték a 48-as forradalom osztályharcainak minden finomabb, a történelmi tényekhez igazodó, belőlük kiinduló elemzését. A nemesi középbirtokosságot, mert árutermelő lett, kinevezték „burzsoáziának".

A 48/49-es forradalom polgári jellegének ez a vulgáris felfogása egy egész politikai elmélet kiindulópontja lett. Az a vulgáris felfogás, mely az 1848-as nemesi középbirtokost, mert árutermelő lett, közvetlenül burzsoának tekintette, volt a kiindulópontja annak a torz elméletnek, amely a magyar kommunista mozgalomban éveken át végzetesen pusztított, annak az „elmélet-

nek", mely szerint Magyarországon a nagybirtokosok és a burzsoázia olyannyira „összenőttek", hogy már nem is *két osztályt*, hanem csak *egy osztályt* alkotnak. Nyilvánvaló, hogy az egyetlen és egységes uralkodó osztályról szóló „elmélet" csak arra való volt, hogy a forradalmi népi demokrácia célkitűzéseivel szembe lehessen állítani a szocialista forradalom célkitűzését.

Az 1848-as forradalom tanulmányozására tehát sokunkat az is késztetett, hogy végére járjunk annak az „elméletnek", mely az 1848-as forradalommal akarta bizonyítani, hogy Magyarországon egy forradalmi munkás- és parasztdemokrácia minden előfeltétele hiányzik. Az 1919-es forradalom hibáinak elkenése és az 1848-as forradalom vulgáris felfogása közötti összefüggést kellett kinyomozni.

A magyar történelem 48-as nagy fordulópontjának tanulmányozására tehát a forradalmi munkásmozgalom, a kommunista párt politikai irányvonala körül kifejlődött vitákban került sor. Nem mint utólagos szemlélők, hanem mint a jelen harcainak részvevői nyúltunk hozzá a magyar történelem kérdéseihez. És hitünk szerint csak erről az alapról lehet megközelíteni a történelmi objektivitás eszményét is. Csak a küzdő értheti meg a küzdőket. Hogy a forradalmi munkáspárt a maga belső problémáinak megvitatása közben jut el az ország történelmi problémáihoz, azt mutatja, hogy politikája össze van kapcsolva a

történelmi fejlődéssel, e fejlődés felvetette kérdéseket igyekszik megoldani.

A 48-as magyar forradalom kérdéseiben való elmélyedésnek így a magyar kommunisták szellemi fejlődésében az volt a szerepe, hogy *tudatosította* bennünk pártunk politikai célkitűzései és a magyar történelmi fejlődés közötti mély összefüggést, hogy a marxizmus-leninizmus általánosan érvényes, nemzetközi tanításán nevelt gondolkodásunkat a mi országunk, a mi népünk, a mi történelmünk különleges problémái felé fordította. A marxizmus-leninizmus tanításait igyekeztünk „megmagyarosítani", a magyar fejlődés különlegességeire alkalmazni. E „megmagyarosításhoz" próbált adalék lenni ez a tanulmány. A feladat megoldását maga Marx és Engels könnyítették meg, akik a 48/49-es magyar forradalom kérdéseivel szenvedélyes figyelemmel foglalkoztak.

(1940)

I

A marxizmus 1848/49-ben átesett a forradalmi mozgalmak tűzkeresztségén. Ennek a forradalomnak, melynek vihara végigrohant egész Európán, az 1847-es gazdasági válság volt a háttere és kiváltója, bukását pedig — mint Marx később megállapította — végső soron azzal az új gazdasági fellendüléssel lehet megmagyarázni, mely a kaliforniai arany felfedezésével vette kezdetét.

A krízisnek 1848 tavaszán Angliában már vége volt, 1849 nyarán pedig már a kontinensen is új fellendülésnek indult a kapitalista termelés. A kontinens forradalmai tehát akkor zajlottak le, amikor Angliában a válság már végét járta, a párizsi februári és a berlini, bécsi, budapesti márciusi forradalmakat nyomon követte az angol chartizmus áprilisi döntő veresége. Anglia nélkül pedig — mondotta Marx 1850-ben — a kontinens forradalmai csak vihar voltak egy pohár vízben.

De ha a krízis már 1848 tavaszán véget ért Angliában, akkor nem az következik-e ebből, hogy a párizsi június, a bécsi október, a magyar szeptember csupán hiábavaló erőfeszítést jelentettek?

Nem. A 48/49-es forradalmak bukása nem volt elkerülhetetlen, fatális szükségesség. A győzelmet vagy bukást a harc döntötte el. Marx 48/49-ben azért harcolt, hogy a polgári forradalomnak szinte kitörésével kezdődő hanyatló irányzatát megfordítsa. Plebejus fordulatot igyekezett adni a 48-as polgári forradalmaknak. A feudális abszolutizmussal elejétől kezdve paktáló polgári forradalmakat „szociálrepublikánus" forradalmakká igyekezett fejleszteni. A proletárságnak mint önálló osztálynak leválasztása a kispolgári demokráciáról (ami a forradalom elején a Marx főszerkesztésében megjelenő *Neue Rheinische Zeitung* politikai különállásában, később pedig már a munkásköröknek a demokrata egyletektől való szer-

vezeti leválásában is jelentkezett) épp a „szociál-republikánus", a plebejus forradalom ütőerejének fejlesztését célozta. Hogy egy ilyen plebejus fordulat a 48-as forradalomban a burzsoázia és az abszolutizmus állandó paktálása mellett lehetséges volt-e, erre a kérdésre csak a harc adhatta meg a választ. A gazdasági válságnak Angliából kiinduló enyhülése, a kaliforniai arany okozta új fellendülés — mint Marx mondja — csak „végső soron" okozta a 48/49-es forradalmak vereségét, a közvetlen ok a forradalom plebejus irányzatáért vívott harc veresége volt. Mert ez a harc a forradalom „szociális-republikánus" kifejlesztéséért egyben harcot jelentett az ellenforradalom sziklája, Anglia, és az ellenforradalom zsandárja, a cári Oroszország ellen. Anglia nélkül a kontinens forradalmai csak vihar voltak egy pohár vízben, de a kontinens forradalmai — mondta Marx ugyancsak 1850-ben — visszahathatnak Angliára, ha valóban kérdésessé teszik a polgári életviszonyokat. A kontinentális forradalmak nem azért voltak „vihar egy pohár vízben", mert Anglia 1848 áprilisa, a chartizmus veresége után csendes maradt, hanem azért, mert nem tudták „kérdésessé tenni a polgári életviszonyokat", és éppen ezért nem tudtak „visszahatni" Angliára.

Szükséges volt ezt előrebocsátani, hogy a magyar felkelés szerepét a marxizmus politikai stratégiájában 1848/49-ben megérthessük. A magyar forradalomban Marx azt a mozgalmat látta,

melynek segítségével a forradalom hanyatló irányzatát új forradalmi fellendüléssé lehet változtatni. A párizsi munkásság 1848 júniusi veresége után, mely megtörte a német, az osztrák burzsoázia gerincét is, az egész kontinensen gyorsan nyomult előre az ellenforradalom. Radetzky győzelmei Olaszországban, Windischgrätz prágai vérfürdője a csehek, a porosz szoldateszka poseni garázdálkodása a lengyelek ellen, visszaadták az ellenforradalomnak márciusban megrendült önbizalmát, úgyhogy 1848 szeptemberében, amikor Frankfurtban, Berlinben kormányválságok törnek ki, a burzsoázia meggyengülve, az abszolutizmus megerősödve került ki belőlük és az államcsíny már mindenütt előrevetette árnyékát.

1848 szeptembere meghozta a forradalom válságát Magyarországon is, de itt a fordulat nem jobbfelé történt, hanem balfelé. Magyarországon megtört az európai forradalmak 1848 júniusa óta mind határozottabban lefelé hanyatló ritmusa. Természetes, hogy Marx és Engels ebben nemcsak a magyar forradalom, hanem az európai forradalmak ügyét látta. 1849 januárjában — Jellachichot már kiverték ugyan az országból, de Windischgrätz már elfoglalta Pestet és Budát — a *Neue Rheinische Zeitung* a magyar forradalmat a 48-as esztendő „hősies utójátékának" nevezi, de olyan utójátéknak, mely egyben a 49-es év új forradalmi harcainak előjátéka. Marx és Engels a magyar felkelésben már nemcsak a forradalom utóvédharcát látja, hanem

új támadó harcot is. Windischgrätz már bevonult Pestre, de a *Neue Rheinische Zeitung* szerint: „A magyarok még nincsenek legyőzve. De ha elbuknak, akkor dicsőséggel buknak el, mint a 48-as forradalom utolsó hősei, és csak rövid időre." Az új esztendőtől Marx új felkelést várt Párizsban, világháborút Anglia és a cári Oroszország, az ellenforradalom két fő hatalmassága ellen, és a forradalom új hullámának jeleit — a római felkelés mellett, mely elkergette a pápát — a Habsburgok elleni magyar fegyveres harcban látja. A délnémet felkelés 1849 májusában a birodalmi alkotmány védelmére új támadássá is válhatott volna, nem utolsó sorban a magyar forradalom támogatása következtében: „A pillanat egyébként egyáltalában nem volt kedvezőtlen a harcra — írta Engels 1850-ben erről a felkelésről. — Franciaországban választások álltak küszöbön, melyeknek... a szélső pártok erősítését és az akutabbá vált parlamenti harcnak egy népmozgalom által való gyors eldöntését kellett... eredményezniök. Olaszországban Róma falai alatt verekedtek és a római köztársaság ellenállt a betörő francia hadseregnek. Magyarországon feltartóztathatatlanul nyomultak előre a magyarok, a császáriakat a Vágon és a Lajtán túlra kergették, Bécsben... minden pillanatban várták a magyar forradalmi hadsereget, Galíciában küszöbön állt Dembinski bevonulása egy magyar-lengyel hadsereggel, és úgy látszott, hogy az orosz beavatkozás, ahelyett, hogy a magyarokra nézve veszélyessé válna, a magyar

háborút európaivá változtatja"*. És a *Neue Rheinische Zeitung* 1849 május 19-én megjelent utolsó számának utolsó vezércikke — amikor a magyar kormány még nem vetette el a magyar hadseregben küzdő lengyel forradalmi tisztek javaslatát, mely szerint az orosz invázió ellen legjobb védekezés a forradalmi propagandaháború, az offenzív betörés Galíciába és Lengyelország fellázítása —, ennek az utolsó vezércikknek utolsó mondata Magyarországtól várja az európai fordulatot: „Az orosz hadsereg képviselte régi Európával Keleten már szembenáll egy valamennyi nemzetiség harcosaiból álló forradalmi hadsereg, Párizsból már fenyeget a vörös köztársaság!" Túl optimista volt az a kép, amit a *Neue Rheinische Zeitung* az akkori európai helyzetről rajzolt? Nyilván az volt. De ez az optimizmus a forradalmár harcos optimizmusa volt, aki az utolsó pillanatig kitart az elfoglalt hadállásokban és minden erejével azon van, hogy megfordítsa a küzdelem sorsát. Ha a cárizmus volt akkor az ellenforradalom zsandárja, Magyarország volt a forradalom előretolt országa. És ahogyan Marx a magyar forradalom győzelmeitől is várta az új forradalmi hullám feltételeinek megteremtését, a segítséget, hogy a letiport francia munkásosztály feltámadhasson, éppúgy a magyar nemzeti forradalom sorsát 1848/49-ben elválaszthatatlanul összeforrottnak látta az európai munkásság akkori él-

* Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels. III. köt. 2. kiadás, Stuttgart 1913. 291—292. old.

csapatának sorsával: „A munkásosztály veresége Franciaországban egyben új megbéklyózása volt azoknak a nemzetiségeknek, melyek a gall kakas kukorékolására heroikus szabadságharcokkal válaszoltak — írja a *Neue Rheinische Zeitung*. — A francia proletariátus első győzelmes felkelése . . . szabaddá teszi az ausztriai németeket és magyarokat." A magyarok nemzeti felszabadulása és az európai munkásosztály forradalma közötti kapcsolatot hirdette Marx.

II

Az 1848-as magyar forradalom nagy hónapja március mellett — 1848 szeptembere. Természetes, hogy ezt a dátumot, a magyar forradalom tulajdonképpeni fordulópontját nem túlságosan hangsúlyozza sem az iskolai, sem a „tudományos" magyar történetírás. 1848 szeptember 4-én tért le a magyar forradalom arról a vágányról, amelyen 1848-ban a francia, a német, az osztrák forradalom haladt és épp ezzel lett a Habsburgok egy lázadó tartományának nemesi reformer-mozgalmából európai jelentőségű forradalom. Az 1848-as forradalmak — mint Marx mondja — abban különböztek klasszikus elődeiktől, a XVII. és a XVIII. század polgári forradalmaitól (elsősorban a francia forradalomtól), hogy balról jobbfelé haladtak, fejlődésük menetében mind jobboldalibb pártok váltották fel

egymást. Míg 1789 Mirabeau-val és Lafayette-tel kezdődött és Robespierre-ben, Hébert-ben érte el tetőpontját, addig 1848 Louis Blanc-nal, Floconnal kezdődött és Bonapartéval végződött. A forradalmak menetének ebben az ellentétességében az fejeződik ki, hogy a XVIII. században még forradalmi volt a burzsoázia, mert még nem volt önálló osztály a proletariátus, a XIX. század forradalmaiban pedig már nem volt forradalmi burzsoázia, épp azért, mert színre lépett a munkásosztály. A nagy francia forradalom lendületéről, mellyel kiirtotta a feudalizmus és abszolutizmus utolsó maradványait, s arról az erőről, mely a forradalmi cselekedetek kérlelhetetlenségében és a forradalmi gondolkodás bátorságában egyaránt megnyilvánult, a 48-as forradalom burzsoáziája nem tudott már példát venni. A 48-as forradalomban a burzsoázia európaszerte egyre hátrált, egyre jobban bánta a márciusi bűnöket, míg szeptemberre, októberre már belehátrált Párizsban Bonaparte, Bécsben Windischgrätz, Berlinben a porosz generálisok karjaiba. Valamennyi 1848-as forradalom között a magyar az egyetlen, melynek fejlődése elüt a XIX. század forradalmainak hanyatló menetétől és a maga emelkedő irányzatával a XVIII. század forradalmaival állítható párhuzamba. Ismeretes, hogy 1848 szeptember elején, amikor a bécsi udvar már számíthatott Magyarország ellen Radetzky Olaszországban győzelmes hadseregére, az abszolutizmus taktikát változtatott: a halogatás és hitegetés

helyett egyszerre nyiltan és brutálisan lépett fel. Az addig „pártütő" Jellachichot, a horvát ellenforradalom vezérét Magyarország diktátorává nevezte ki és az osztrák minisztérium augusztusvégi híres államiratához csatlakozva, egyszerűen visszavonta az 1848 áprilisában szentesített magyar törvényeket. Ez a szeptemberi államcsíny a magyar forradalomnak lökést ad — nem jobbra, hanem balra! A magyar országgyűlés forradalmi talajra lép. Elrendeli, hogy királyi szentesítés nélkül hajtsák végre a még júliusban megszavazott törvényt önálló magyar hadsereg toborzásáról. Elrendeli a magyar bankjegyek nyomatását. Kossuth és Szemere, bár a kormány lemondott, nem adják ki a hatalmat kezükből. Az országgyűlés a maga kebeléből forradalmi végrehajtó hatalmat alakít: a honvédelmi bizottmányt. Kossuth az Alföldre megy, a néptömegeket fegyveres felkelésre izgatja és szinte néhány nap alatt hadsereget teremt. A magyar országgyűlés „radikálisai", a Perczel, Nyáry, Madarász vezette baloldal júliusban még mint „törpe kisebbség" (36 szavazat 233-mal szemben) szavazott a minisztérium ellen, mely azt javasolta, hogy az olasz forradalom leveréséhez adjanak „feltételesen" segélyt a Habsburgoknak. Augusztus végén ez a „törpe kisebbség" a hadseregszervezés kérdésében (amikor arról volt szó, hogy a magyar hadsereg önálló forradalmi hadsereg legyen-e, vagypedig egyszerű alkotórésze az osztrák hadseregnek) már 117 főre növekedett. És szeptemberben a budapesti

utcára, a diákság és iparoslegények egyleteire, egy elementáris erejű tömegmozgalomra támaszkodva magával ragadja az országgyűlés többségét. A honvédelmi bizottmánynak, Kossuth és egy középpárti kivételével csupa baloldali tagja lesz. A szeptemberi napok Magyarországon tehát nemcsupán a Habsburgokhoz való viszony, hanem a belső magyar pártcsoportosulás és erőviszonyok dolgában is fordulatot jelentettek. Egy baloldalibb összetételű pártkoalíció váltotta fel a forradalom vezetésében azt a pártot, melynek a Batthyány-kormány volt a kifejezője, és ennek a fordulatnak a kezdeményezője és kierőszakolója a budapesti nép volt!

Elsősorban ezek a szeptemberi napok késztették a *Neue Rheinische Zeitung*-ot arra, hogy a lelkesültség olyan hangján írjon a magyar forradalomról, melyet csak egy igazi népforradalommal való szolidaritás válthatott ki. Csak ez a valóban forradalmi teljesítmény, melyet Kossuth az ellenállás szervezése terén, a kapituláció megakadályozása érdekében kifejtett, indíthatta Marxot és Engelst arra, hogy az 1848-as burzsoá forradalmak törpéivel szemben őt a nagy francia forradalom óriásainak fajtájából származtassa: „Az 1848-as forradalmi mozgalomban, 1793 óta először merészeli egy az ellenforradalmi túlerőtől körülvett nemzet a gyáva ellenforradalmárok dühével szembeállítani a forradalmi szenvedélyt, a fehér terrorral szembeállítani a vörös terrort. Hosszú idő óta először látunk igazi forradalmi jellemet, férfit, ki népe nevében vállalni

merte az élethalálharcot, ki nemzete számára Danton és Carnot egy személyben — Kossuth Lajost . . .

Tömegfelkelés, nemzeti fegyvergyártás, bankjegyek kibocsátása, rövid úton való elbánás mindazokkal, kik a forradalmi mozgalmat gátolják, a forradalom permanenciában — egyszóval a dicső 1793-as esztendő minden főbb vonását megtaláljuk a Kossuth által felfegyverzett, megszervezett és fellelkesített Magyarországon . . .”*

A „dicső 1793” a francia forradalomnak az a szakasza, amikor a jakobinus kispolgárság a párizsi proletársággal együtt elsöpörte a girondista burzsoáziát, hogy ilymódon a legszélesebb tömegerőket vonultassa fel a feudalizmus gyökeres kiirtására és a belső ellenforradalmat haddal támogató külső ellenség leverésére. A dicső 1793 — a forradalmi honvédelem érdekében kártalanítás nélkül végrehajtott parasztfelszabadítás, progresszív adó a burzsoázia ellen, munkanélküli segély a városokban.

Már maga az a tény, hogy egy tömegmozgalom fordulatot tudott adni a forradalomnak balfelé, sajátos jelleget ad a magyar 48-nak és sok vonatkozásban a nagy francia forradalom rokonává teszi. De persze a többi 48-as forradalommal szemben való különbség is, az 1793-hoz való hasonlóság is kisebb, mint első pillanatban látszik.

---

* *Marx—Engels—Lenin—Sztálin.* Proletárnemzetköziség és hazafiság. Szikra 1952. 19—20. old.

A magyar mozgalomnak 1848-ban, csakúgy, mint a franciának, németnek, osztráknak, kezdettől két iránya, két fejlődési útja volt. Az egyik: a polgári átalakulás végrehajtása a régi renddel való kompromisszum útján, a másik: gyökeres leszámolás a régi renddel. Vonatkozik ez a 48-as forradalom mindkét alapvető kérdésére, melyek megoldása körül a harc folyt: a nemzeti függetlenség és a jobbágyfelszabadítás kérdésére. Azt a réteget, mely mindkét kérdésben azt az álláspontot képviselte, hogy a feudális viszonyokat ki kell békíteni a polgári fejlődés követelményeivel: a középbirtokos nemességet csak a februári és márciusi európai forradalmak és az a visszhang, melyet ezek Magyarországon keltettek, bírták rá, hogy csak odáig is elmenjen a forradalmi tömegmozgalmaknak tett engedményekben, ameddig az 1847/48-as országgyűlés Kossuthtal az élén elment. Mert 1848 márciusa előtt még szó sem volt kötelező jobbágyfelszabadításról, hanem csak földesúr és jobbágy szabad egyezkedéséről, még szó sem volt parlamentarizmusról és felelős kormányról, hanem csak a megyei sérelmek megszüntetéséről és a városi választójog reformjáról, még szó sem volt a nemzeti függetlenség egy olyan, viszonylag messzemenő megfogalmazásáról, mint amelyet a márciusi törvények tartalmaztak a hadügyi, pénzügyi, kereskedelemügyi önállóság megvalósításával. A 47-es országgyűlésen a konzervatív kormány (Apponyi kancellár és társai) és a nemesi ellenzék

között még kompromisszum készült. Kossuth ellen Széchenyi és Szentkirályi középpártban akarták egyesíteni az újkonzervatív arisztokráciát a reformer köznemesség vagyonos felső rétegének képviselőivel, ami annál inkább lehetséges volt, mert az arisztokráciának ez a szárnya éppen úgy a feudalizmus és kapitalizmus összeegyeztetésében, a legkirívóbb feudális gátak lassú és a nemesi uralmat nemcsak nem veszélyeztető, de biztosító lehordásában volt érdekelve, mint az árutermelő köznemesség maga is. Március 15-e plebejus beavatkozás volt a polgári átalakulásnak a pozsonyi táblabírák tervezte felülről való végrehajtásába. A párizsi, a bécsi és a budapesti forradalom hajtotta előre a nemesi ellenzéket. És csak ezeknek a forradalmaknak köszönhette Kossuth, hogy az ellenzéknek vezére lett. Március 15-e után nélkülözhetetlenné vált a liberális nemesség számára. Nem véletlen, hogy 1848 március 3-án és március 14-én ő fogalmazta meg azokat az engedményeket, melyeket a liberális nemességnek tennie kellett lefelé. De az sem véletlen, hogy a pesti március 15-i küldöttségnek ő mondotta szinte ugyanazt a pozsonyi országgyűlés nevében, amit a Gironde mondott Párizsnak: Pest nem diktálhat az országnak!

De Pest diktált az országnak! Diktált, amikor kikényszerítette a minisztérium reakciós sajtótörvény-tervezetének megjavítását, a gyűlölt kaució leszállítását. Diktált 1848 májusában, ami-

kor utcai tüntetések során már-már barrikádokat emelt a budai katonai parancsnok, báró Léderer altábornagy ellen, aki a magyar nemzetőrség számára szükséges fegyverek kiadását megtagadta, és bár Kossuth „gyermekes haszontalanságnak" nevezte ezt a tömegmozgalmat, a Batthyány-kormány csak ennek a „csínynek" köszönhette, hogy a nemzetőrség fegyverekhez jutott. Kossuthnak, aki a Batthyány-kormányon belül reménytelen elszigeteltségben képviselte az erélyes fellépés álláspontját az országban levő osztrák katonai parancsnokok ellenforradalmi konspirációjával, árulásaival szemben, a budapesti nép lesz a hátvédje miniszter-társaival, Batthyányval, Eötvössel, Mészárossal és Széchenyivel szemben. A budapesti népegyletek, a Forradalmi Csarnok, a Nemzeti Kör, az Ellenzéki Kör ifjúsága és a céhlegények tömege adja neki az erőt, amellyel a Batthyány-kormány központi alakjává válik. Az egész kormány — Szemere kivételével — ellentétben van Kossuthtal, Batthyány az olasz segély dolgában nyiltan is dezavuálja miniszter-társát és Kossuth mégis teljesen nélkülözhetetlen a Batthyány-minisztériumban, ő az, aki ezt a minisztériumot a pesti néppel elfogadtatta, és ő az, akire Batthyány ezzel a néppel szemben támaszkodik.

A forradalom második szakaszának, mely a Batthyány-minisztérium Pestre költözésétől szeptemberig tartott, épp ez a sajátos egyensúlyállapot

a jellemzője a pesti nép és a Batthyány-kormány képviselte osztály között. Ezt az egyensúlyállapotot fejezi ki Kossuth vezető szerepe. És ez az egyensúlyállapot maga is már a Batthyány-féle tervek keresztezését jelentette. Mert a kormány azzal tette át székhelyét Pestre, hogy letöri a népmozgalmat. Már március 15-e után, amikor a vidéki községek, városok nem a pozsonyi országgyűléshez vagy a Batthyány-kormányhoz, hanem a pesti Közcsendi Bizottmányhoz, ehhez a március 15-én megszületett forradalmi szervhez fordultak, hogy bejelentsék csatlakozásukat, a Közcsendi Bizottmányhoz kiküldött kormánybiztosok — Szemere, Klauzál, Pulszky — a pesti mozgalom lefejezését, lecsendesítését tűzték ki célul. És Batthyány első dolga Pesten a népgyűlésezések betiltása, rendőri engedélyhez kötése volt. A Közcsendi Bizottmány nem tudott a pesti népmozgalom állandó forradalmi szervévé válni, a kormány Budapestre költözése után megszűnt. Azok a társadalmi rétegek, melyek bázisát alkották a pesti népmozgalomnak, túl keskenyek és gyengék voltak ahhoz, hogy a birtokos köznemesség hatalmi szervével, a Batthyány-kormánnyal egy másik hatalmi szervet állítsanak szembe. A demokratikus áramlat a magyar forradalomban nem tudott odáig fejlődni, hogy a forradalom két útjának egymással való harca egy kettőshatalom kialakulásához vezetett volna. De ahhoz elég erős volt, hogy magának a Batthyány-kormánynak az egységét meg-

bontsa és politikáját a bécsi udvar és a magyar tömegmozgalom között ingadozóvá tegye. És különösképpen ahhoz elég erős, hogy az új országgyűlés balszárnyának parlamenti erején messze túlmenő jelentőséget és befolyást biztosítson. Az egyensúlyhelyzet sajátsága volt, hogy ez a baloldal — éppúgy, mint a pesti tömegmozgalom többé-kevésbbé szervezett csoportjai — nem törekedett arra, hogy a kormányt megbuktassa és a hatalmat megragadja. A parlamenti ellenzék az olasz segély kérdésében való szavazásnál, bár élesen és szenvedélyesen szállt szembe a Batthyány-kormány még felemásnak is csak a Kossuth kierőszakolta koncessziók következtében nevezhető álláspontjával, egyben azt is kijelentette, hogy nem célja a kormánybuktatás. A parlamenti radikálisok éppúgy, mint a parlamenten kívüli radikálisok, arra szorítkoztak, hogy Kossuthot erősítsék a Batthyány-kormányon belül. Bár Petőfi egy május 12-i népgyűlésen, amelyen a kormány pipogyasága ellen tiltakoztak a katonai parancsnokok árulásaival szemben, azt mondta a kormányról, hogy „én e minisztériumra nem a hazát, sőt a kutyámat sem bíznám", a pesti radikális ifjúság közül senki sem gondolt arra a lehetőségre, hogy baloldali kormány alakuljon Kossuth nélkül és ellene. Sőt később, amikor Jellachich már betört az országba és Pest felé nyomult, és a Batthyány-kormány gyengesége a nyiltan fellépő ellenforradalommal szemben a pesti népet forra-

dalmi dühkitörésekre késztette, a pesti utca Kossuth diktatúráját követelte.

A forradalom második szakaszának ez az egyensúlyállapota — mint minden egyensúlyállapot — nem lehetett tartós. A párizsi júniusi vérengzés, mely európaszerte kiindulópontja lett a burzsoázia jobbratolódásának, Magyarországon sem múlt el nyomtalanul. Június hatása alatt próbálta meg Batthyány Kossuth kihajózását a kormányból, próbált ellenszegülni a külföldön állomásozó magyar csapatok spontán hazaszökéseinek, próbált minden áron kiegyezni Jellachichcsal, hogy azután szabadkezet nyerjen a belső radikalizmus letörésére. Júniustól szeptemberig Batthyány egész politikája alig különbözik az opportunista porosz burzsoázia képviselőjének, Hansemannak politikájától: ez is, az is az ellenforradalom útját egyengette. Amikor a bécsi nép májusi forradalma elől V. Ferdinánd Innsbruckba menekült, a magyar kormány hónapokon át könyörgött neki, hogy jöjjön Pestre, de nem a forradalom foglyának, mint ahogy XVI. Lajost vitte a párizsi nép Versailles-ból Párizsba, hanem azért, hogy a magyarokban leljen támaszra a bécsi forradalommal szemben. És a szeptemberi napokban is, amikor az udvari ellenforradalom már leplezetlenül lép föl, a Batthyány-kormány tagjai nem Jellachich horvátjaitól félnek, hanem a pesti tömegmozgalom dühkitöréseitől. Eötvös József, a közoktatásügyi miniszter lóhalálában szalad

Bécsbe, hogy külföldre meneküljön; Széchenyi a pesti szeptember 4-ében, a nemzeti forradalomnak ebben a hatalmas plebejus fellángolásában „szocialista lázadást" lát, „fosztogatóktól" remeg és Döblingbe menekül előlük. Esterházy siet lemondással menekülni a süllyedőnek vélt hajóról és Batthyány is csak azért marad a helyén, hogy utolsó kísérletet tegyen az udvarral való kiegyezésre azon az alapon, hogy ő maga hajtja végre azt, amire már Lamberg volt kiszemelve. Batthyányt István főherceg, a nádor, akiről szökése után kiderült, hogy Bécscsel konspirált, még szeptember 11-én miniszterelnökké nevezi ki, és Batthyány szeptember 16-án jobboldali kormányt alakít. Miniszteri listáján rajta volt az a báró Vay, aki néhány nappal később már az államcsíny miniszterelnöke lett, az a Szentkirályi Móric, aki 1847 óta nyilt harcban állt Kossuthtal. És mikor ez a kísérletezés, hogy feleslegessé tegyék a nyilt ellenforradalmat, nem sikerült, Batthyány sietve próbálkozik meg Lamberggel, az államcsíny katonai diktátorával is egyességre jutni — akivel aztán a pesti nép úgy bánt el, mint ahogy ellenforradalmi katonai diktátorokkal forradalomban a nép elbánni szokott.

Hogy a magyar forradalom, mint Marx mondja, a 48-as esztendő „hősies utójátékává" lett, igazán nem a birtokos köznemességen múlott, mely távol állt attól, hogy a kuruc lázadás zászlaját lengesse a Habsburgok ellen — mint Szabó Ervin állítja —,

ellenkezőleg, mindent elkövetett, hogy a magyar forradalomban eljátszhassa a nyugateurópai burzsoázia szerepét. Egyrészt a magyar osztályviszonyok kapitalista szempontból való fejletlensége nyilatkozott meg abban, hogy ez a középnemesi réteg nem félt annyira az alulról jövő demokratikus mozgalomtól, hogy a forradalom egyenes árulójává legyen (a Batthyányak, Deák Ferencek nem álltak be Windischgrätz tanácsadói és sereghajtói: a Jósikák, Dessewffyek, Szőgyények, Majláthok közé), sőt az akarata és szándéka ellen kitörő fegyveres harcban egyik szárnyával maga is résztvett (a debreceni békepárt csak annyiban szabotálta a fegyveres küzdelmet, amennyiben elejétől kezdve a Habsburgokkal való kompromisszumot tűzte ki hadicélul és így a háborús lendületet korlátozta és lohasztotta). Másrészt a magyar osztályviszonyok kapitalista szempontból való viszonylagos fejlettsége nyilatkozik meg abban a tényben, hogy ez a nemesi középréteg a forradalom menetében a burzsoázia funkcióját gyakorolta.

A forradalom harmadik, leghősibb szakasza a budapesti nép szeptember 4-i tömegmozgalmával veszi kezdetét. Ez a mozgalom — válasz a Habsburgok államcsínyjére — Kossuthot rögtön arra indítja, hogy balra forduljon, Madarászékkal, az országgyűlés „törpe minoritásával" szövetkezzék és a nyilvánosságnak úgy mutassa magát, mint a Batthyány-kormány pipogya társaságának hónapo-

kon keresztül nem bűnrészesét, hanem foglyát. Hírlapjában nyiltan kiteregeti a Batthyány-kormány belső harcait: „Midőn világos volt, hogy megcsaltak, mondám: az idő ugyan veszve van, most 10 000 ember kell, hol 2 000 elég volt volna. Azonban bátorság, energia, még veszve nincsen semmi. És mondák: igen, energia, de «törvényes formák között», azon túl nem lehet lépni, akármi történik. No, mondám, formák miatt elvész a haza", „... én csak szólhattam, tennem nem lehetett, lemondásomat pedig a legfőbb veszélynek mondá mindenki, s én hónapokon át azon kínos helyzetben valék, hogy együtt kellett egy oly politikai felelősségnek színét viselnem, mely vagy nem egyezett az én nézetemmel, vagy később fogadtatott el, vagy a foganatba vételnél megtörött". A forradalmi háború hatalomra segíti a budapesti mozgalom hullámán az országgyűlés baloldali frakcióját, a radikálisokat, akik a honvédelmi bizottmányban Kossuthtal a forradalom erőinek új koalícióját alkotják.

De kik ezek a radikálisok? Milyen elemekből áll ez a budapesti nép? Kik a magyar forradalom plebejusai?

Ennek a „népnek" politikailag legaktívabb, legszámottevőbb rétege az intelligencia, az, amelyet a történelem általában a márciusi ifjúságnak nevez. Ez az intelligencia, melynek minden polgári forradalomban óriási a szerepe, és annál nagyobb, mennél fejlettebb maga a burzsoázia, melynek osztályérdekeit kell hogy megfogalmazza és az egész nép

általános érdekeiként feltüntesse — ez az intelligencia, számszerűen véve, nem volt erős az 1848-as Magyarországon. Néhány tízezer ember: az ősiséggel együttjáró rengeteg ügyvéd és ügyvédbojtár, diákok, nemesi házitanítók, gazdatisztek, alsópapság, a megyei bürokrácia alsó része stb. Mi ez a néhány tízezer ember a 617 000 nemeshez, a 11 millió jobbágyhoz képest! Egy csepp a feudális tengerben — mint Szabó Ervin mondja. De ő nem vette számba, hogy ennek a rétegnek sajátos súlyát megnövelte az a tény, hogy nagyrésze Budán és Pesten koncentrálódott és éppen legmozgékonyabb, legaktívabb, leginkább deklasszált, tehát a viszonyok megváltoztatásában leginkább érdekelt része — és hogy európaszerte forradalom volt, melynek egy hulláma átcsapott Magyarországra is. Egy országon belül sohasem lehet, már 1848-ban sem lehetett helyesen megítélni az osztályerőviszonyokat az egyes rétegek és osztályok nemzetközi erőforrásainak és nemzetközi szövetségeseik erejének számbavétele nélkül. A márciusi ifjúság erejét az európai forradalom ténye, Párizs és Berlin proletárjainak barrikádjai, a bécsi egyetemi légió fegyverei sokszorozták meg. És megnövelte erejét Buda és Pest akkori proletárjaival, a céhlegényekkel, a céhen kívül álló napszámosokkal, a városokban is nagyszámú zsellérséggel és a számban gyarapodó gyári munkásokkal való összevegyülése a főváros népköreiben, egyleteiben, népgyűlésein. Ennek az intelligenciának egyik része nemesi, másik része

polgári volt. A nemesi intelligencia a kis- és középnemesség fiaiból állott, akiket a föld már nem tudott eltartani, akiket származás és hagyomány, nevelés és környezet még erősen odafűztek a földön ülő, a megyében kormányzó nemességhez, de akiknek életviszonyai már polgáriak voltak és akik természetesen érdekeltek voltak azoknak a gátaknak az eltakarításában, melyek a hivatalok szaporítását, a gazdatisztek alkalmazását a nagybirtokon, ipar és kereskedelem, egyszóval a polgári társadalom fejlődését akadályozták. Az intelligenciának ez a része kapcsolta össze az intelligencia polgári rétegét a nemesi ellenzékkel. Ennek a deklasszált nemesi rétegnek a Madarászok az igazi képviselői, de belőle származik Szemere Bertalan és a márciusi ifjúság számos vezetője. A polgári intelligenciának — a pesti írók, ujságírók, színészek, diákok jelentős tömegének — csak ezzel a nemesi intelligenciával együtt lehetett politikai szerepe. Igaz, Petőfiék, Irányiék, vagy a parasztsorból származó Táncsics éles ellenzékben voltak a nemesi táblabíró-politikával, de hogyan támaszkodhattak volna a burzsoáziára, amikor ez a gyenge burzsoázia maga is csak mint a nemesség csendestársa vett részt a forradalomban? Az országgyűlés radikálisai ennek a deklasszált nemesi rétegnek voltak a képviselői, mely az országgyűlésen kívül a polgári intelligenciára, ez pedig a „népre" támaszkodott. Nemcsak ennek a plebejus blokknak viszonylagos keskeny volta, hanem az a sajátossága is, hogy egy cél-

kitűzéseiben és érdekeiben polgári, de származásában és hagyományaiban nemesi réteg vezette, magyarázza, hogy a „táblabírákkal", a nemesi ellenzékkel való legélesebb ellenszegülése mellett is, radikálisan és végleg nem tudott szakítani ezzel az osztállyal. Ez egyben azt jelentette, hogy radikalizmusa nem terjedhetett addig, hogy a nemzeti felszabadítás ügyét az agrárforradalommal, parasztfelkeléssel kapcsolja egybe. 1848-ban az volt a helyzet Magyarországon, hogy ez az intelligencia a nemzeti forradalom balrahajtása érdekében támaszkodhatott a nagyváros plebejus elemeire, anélkül, hogy a nemesi középréteggel szakítania kellett volna, a parasztságra azonban csak úgy támaszkodhatott volna, ha szakít vele. Mert a proletariátusnak akkor Magyarországon nem volt még általános nemzeti jelentősége, gazdasági mozgalmai és politikai aktivitása nem bírhattak nagyobb jelentőséggel annál, mint hogy a nemzeti forradalom radikális útját képviselő nemesi és polgári intelligencia számára tömeget szolgáltasson. Így a forradalom radikális pártjának nem volt kapcsolata a parasztsággal. Madarász József írja le emlékirataiban, hogy amikor 1848 nyarán a megyéket is a népképviselet alapján kellett átszervezni és ezért az átmeneti időre a fennálló nemesi hatóságokat ki kellett egészíteni „népbizottságokká" — ő mint a fejérmegyei szélsőbaloldali ellenzék vezére, aki már a forradalom előtt elvált a középnemesi ellenzéktől és Kossuthtól, egyszerre csak észrevette, hogy nem tudja,

kit jelöljön ezekre a bizottsági helyekre, mert nem ismerte a parasztokat. A kérdést végülis úgy oldotta meg, hogy minden faluból kijelölte mint a nép „megbízottjait" — a bírót és a jegyzőt. A gyűlésen, melyen képviselői programmbeszédét elmondotta, a tegnapi jobbágyok — Horárikkal, Táncsics barátjával az élükön — sorra kérdezték tőle, nem lehet-e visszavenni azt a legelőt, amelyet az uraság elvett, fizessük-e továbbra is a szőlődézsmát, nem juthatna-e földhöz az, akinek nincs, de ingyen — akkor rendre azt válaszolta nekik, hogy nem lehet, mert az országgyűlés megtiltotta és amit az megtiltott, azt csak törvényes úton lehet és szabad megváltoztatni. A magyar forradalom vezető radikálisai is a nemesi jobbágyfelszabadítás álláspontján álltak, a *nemzeti felszabadulás* kérdései pedig egymagukban nem tették szükségessé a birtokos középnemességgel való gyökeres, forradalmi szakítást. De nem is szakíthattak vele, mert nem volt olyan burzsoázia, mely a nemességgel szemben forradalmi ellenzékben lett volna. Ezért még a forradalom olyan fordulatainál is meg kellett osztani vele a hatalmat, amely fordulatokat épp ez ellen a nemesség ellen, a város (elsősorban a főváros) plebejus elemeire támaszkodva, harcban kényszerítettek ki. Így történt ez szeptemberben is. A honvédelmi bizottmány csak addig állhatott az országgyűlés baloldalából (és Kossuthból), amíg a másodszor kinevezett Batthyány kormányalakítási próbálkozása tartott, vagyis amíg még nem volt végleges

és bizonyos, hogy a honvédelmi bizottmány nem válik-e újra fölöslegessé, amíg inkább csak fenyegetés, mint reális hatalom volt. A baloldal túlsúlya a honvédelmi bizottmányban csak szeptember 21-től október 3-ig tartott, amikor végérvényesen át kellett vennie a hatalmat. És a végleges rálépést erre a forradalmi útra mindjárt követte a honvédelmi bizottmány újjáalakítása, kiegészítése 13 tagra, amelynek többsége már újra a nemesi középréteg képviselőiből állt. Mindazonáltal 1848 szeptembertől 1849 márciusig rányomták a forradalom menetére a maguk bélyegét ezek a radikálisok, a „vörös tollasok", a debreceni „flamingók".

A forradalmi háború vitte őket hatalomra, de a forradalmi háború ásta is alá hatalmuk bázisát. A forradalmi honvédelem követelménye, hogy a forradalmi osztály legenergikusabb rétege kormányozzon. Az Ausztria elleni forradalmi háborút nem vezethette Deák Ferenc, Batthyány, ehhez Kossuth és Madarász László koalíciója kellett. De a forradalmi háború nemcsak élre löki, hanem egyben dezorganizálhatja is a forradalmi elemeket. Van erre elég történelmi példa. A Napoleon elleni német felszabadító háborúk segítették hatalomra Steint, Scharnhorstot, Gneisenaut, az akkori legenergikusabb reformereket, de ugyancsak ezeknek a háborúknak köszönhetik, hogy a „felszabadítás" után a porosz király és a junkerek mint kifacsart citromot dobták félre őket. Nem volt véletlen az sem, hogy épp Robespierre, Franciaország forradalmi

propagandaháborújának később (1792—1793-ban) oly energikus hirdetője 1791-ben ellenezte a háborút és szembeszállt a girondisták háborús propagandájával. Ha nincs a forradalmi háború alatt is biztosítva a forradalmi erők szervezettsége magában az országban, ha nincs szélesen, szervezetten alátámasztva a forradalom civilhatalma, és ha magában a hadseregben nem ugyanaz a vér kering, mint a forradalom tömegszervezeteiben, akkor a forradalmi háború is dezorganizálja a plebejus elemeket és vereségük forrása lesz. Ez történt Magyarországon 1848-ban. A márciusi ifjúság felolvadt a honvédseregben. A népgyűlések szónokai, a népegyletek agitátorai elmentek tisztnek, honvédnek, kormánybiztosnak, adjutánsnak, titkárnak. Pest kiürítése és a kormány átköltözése Debrecenbe megfosztotta a honvédelmi bizottmány radikálisait pesti tömegtalajuktól, mert Debrecen nem pótolhatta a 150 000-es nagyvárost. Így a hatalom egész szervezete 1849 januárjától kezdve már csak két pilléren nyugodott: a hadseregen és a vármegyén. Igaz, a kormányt a hadviselés és a nemzetiségi ellenforradalom elleni harc szükségletei rávitték a forradalmi centralizáció útjára, és a vármegyei decentralizáció oly lelkes híve, mint Kossuth, 1849 februárig huszonkét kormánybiztosi kinevezést írt alá. De a forradalmi központi hatalomnak ezek a szervei vajmi kevéssé hasonlítottak a francia konvent komisszáraihoz, az orosz forradalom forradalmi megbízottaihoz. A konventbiztosok szerte az

országban a jakobinus egyletekre, népkörökre támaszkodtak, a szovjet forradalom komisszárainak ereje pedig a kommunista párt szervezeteinek az egész országot átfogó, a nép minden életnyilvánulását felölelő hálózata volt. Az 1848-as kormánybiztosok centralizáltak ugyan, de támaszkodniok csak a nemesi vármegyére lehetett. A civilhatalomnak nem volt más ereje, mint az, amit a megyei szervezet a rendelkezésére bocsátott. A vármegyében pedig a birtokos középnemesség volt az úr, rajta múlt az újoncállítás, a hadseregellátás. Ebből a helyzetből két dolog következett, ami a forradalom további útját eldöntötte. Az egyik: a civilhatalom és a hadsereg közötti szakadék. A másik: a honvédelmi bizottmány radikális baloldalának bukása.

A Görgey és Kossuth közti ellentétet nyolcvan esztendő óta tárgyalja a polgári történetírás, anélkül, hogy az ellentét megértésében továbbjutott volna a két férfi „jellemében" való keresgélésnél. Pedig Görgey jellemét is a forradalmi kor viszonyai magyarázzák. A civilhatalommal való lázongó szembeszállástól az áruláson át a katonai államcsínyig — ezeken a húrokon pendült a polgári forradalmak nem egy parvenű tábornoka. Görgey azért nem játszhatott — minden egyébtől eltekintve — bonapartista szerepet a magyar forradalomban, mert a magyar középbirtokos nemesség, a forradalomtól való minden húzódozása ellenére, még nem volt annyira burzsoá, hogy cserbenhagyja a maga képviselőit,

hogy tömegében a kard uralma mögött akart volna megbújni. De legfőképpen azért lett Görgeyből a magyar „gloire" megteremtője helyett a világosi kapituláns, mert a magyar forradalomban nem volt kielégített parasztság, mely elérve a maga osztálycéljait, támogatást nyujtott volna egy kalandornak, aki az egész forradalom befejezését proklamálja. De ha Görgey nem lehetett Bonaparte — Kossuth sem tudta Görgeyt a francia forradalom áruló tábornokainak sorsára juttatni. Kossuth ingadozásainak és következetlenségének Görgeyvel szemben az a magyarázata, hogy a civilhatalomnak nem volt *szervezett* támasza a hadseregben a közhonvédek között. És ez azért hiányzott, mert nem volt meg a hadseregen kívül sem: a néptömegekben. A kormánybiztosok Görgey mellett nem képviseltek komoly hatalmat, mert csupán a tisztikaron belül Görgey fölényét nem tudták elvitatni. Csányinak, Szemerének a közhonvédekhez csak abból állt a viszonya, hogy lelkesítő szónoklatokat tartottak nekik. És Kossuth következetlenségeinek, Görgey lázongó kísérleteivel szemben való meghátrálásának párja Görgey következetlensége és folytonos meghátrálása Kossuthtal szemben.

A honvédelmi bizottmányban a baloldal hegemóniája Debrecenben nem tartott sokáig. Madarász László ellen a „békepárt" (a nemesi középpárt, melynek a Debrecentől távolmaradó Batthyány és Deák helyett Bezerédj és Kovách voltak a vezérei) rohama már márciusban sikeres

volt, habár végleges megbuktatása csak április végén, a hadsereg győzelmi sorozata után következett is be. Már márciusban, a nagy tavaszi offenzíva megindítása előtt a békepárt többségben volt az országgyűlésen és a „purifikációs" eljárást, mellyel Madarászék — régi forradalmi példák alapján — meg akarták tisztítani a nemzetgyűlést, megfosztva képviselői mandátumuktól azokat, akik Windischgrätz további előnyomulásától tartva nem mertek Debrecenbe jönni, ezt a forradalmi tisztogatást ellenforradalmi fegyverré változtatták. A parlamenti igazoló bizottságban sorra igazolták a békepártnak, ha későn is, de Debrecenbe érkező tagjait. Úgyannyira, hogy Kossuth maga is, aki pedig a békepárt és Madarász harcában (melyet a középbirtokos nemesség képviselői, bevált recept szerint, nyílt politikai küzdelem helyett a rágalom fegyvereivel folytattak*) semleges szeretett volna maradni, március 25-én, mielőtt az offenzíva küszöbén a hadsereghez ment volna, szükségesnek tartotta, hogy szembeszálljon a békepárttal és felemelje szavát a parlament összetételének reakciós megváltoztatása ellen. De ez volt Kossuth utolsó

* Azzal vádolták Madarász Lászlót, hogy a Görgey hadbírósága által kivégeztetett gróf Zichy Ödön elkobzott gyémántjait elsikkasztotta. Madarász, aki a Pestről Debrecenbe való menekülésnél nem vitte magával a rendőrségnek, melynek vezetője volt, összes iratait, hiába hivatkozott erre, később pedig, Pest visszafoglalása után megakadályozták, hogy rehabilitálja magát. — *(Szerző megj.)*

szolidaritási aktusa a forradalom radikális frakciójával. A katonai győzelmek megpecsételték a forradalom fordulatát jobbfelé és Kossuth újból arrafelé fordult, amerre a forradalom vihara irányát változtatta. A tavaszi offenzíva sikereinek katonailag nem volt az az értéke, mint a francia köztársaság fleurus-i győzelmének 1794-ben, amely a jakobinusok forradalmi diktatúráját feleslegessé tette, de politikai hatása — mutatis mutandis — ugyanaz volt. A hadsereg győzelmi útja 1849 április 1-től a hatvani, tápióbicskei, isaszegi, váci győzelmeken át még nem is ért a végére, még nem lehetett szó a forradalom komoly lélekzetvételének kiküzdéséről és Kossuth — még a váci győzelem (április 19) és a körülzárt Komárom felszabadítása előtt (április 22) — máris hozzáfogott a forradalom „normalizálásához", polgári „konszolidálásához". A függetlenségi nyilatkozat lényegében a forradalmi radikalizmus belső likvidálását vezette be. Az erélyes gesztusnak kifelé belpolitikai jobbrafordulás felelt meg. Az új Szemere-minisztérium a maga félig-meddig nyilt békepárti elemeivel: Csányival, Batthyány Kázmérral és hozzá Görgeyvel, a vésztörvényszékek eltörlése, a honvédelmi bizottmány megszüntetése, a végrehajtó és törvényhozó hatalom gondos elválasztása — mindez párosulva a baloldalt képviselő Madarász László megbélyegzésével és a politikai rendőrség feloszlatásával, mutatta, hogy a katonai győzelmek újra a középbirtokos nemesi réteg kezére jut-

tatták az *egész* hatalmat, a radikális elemek mehettek, mert megtették, ami történelmi tisztük volt. Kossuth kormányzósága azt jelentette, hogy a radikális elemekkel való blokkját felbontotta és újra a nemesi középréteggel szövetkezett.

De ennek az egész alkotmányosságnak és normalizálásnak — a maga rengeteg hivatalnoki kinevezésével és a bürokratikus hatáskörök elhatárolásával — hiányzott a talaj a lába alól. Mert az osztrák hadsereg nem volt megsemmisítve és az intervenció csak most kezdődött! A haza csak most kezdett igazán veszélyben lenni, a forradalom végső erőmegfeszítésére, tartalékainak teljes kimerítésére csak most lett volna igazán szükség! De a békepárt sietett elhinni, hogy itt az ideje a forradalom felszámolásának. Másrészt itt van a detronizáció. Kossuth kormányzói állásával maga is ellentmondott ennek a szándéknak. A középnemesi békepárt a Habsburgokkal akart kompromisszumot és nem akarta, hogy továbbra is Kossuth képviselje, akit a radikálisokkal való blokkja szeptembertől márciusig, kompromittált. Komárom felszabadításától egész a bukásig az jellemezte a magyar forradalom helyzetét, hogy minden erőtényező, rétegek és személyek, osztályok és pártok úgyszólván szándékosan félreértették a helyzetet, a forradalom belső és külső erőviszonyait. A békepárt győzelmével nem voltak már hadicélok (Szemere Buda bevétele után kijelentette, hogy a hadseregnek alig van már tennivalója), de azért

mindenki úgy tett, mintha lennének: ezért történt az, hogy Komárom felszabadítása után nem Bécsnek, hanem Budának fordultak. A hadigépezet áprilistól júniusig üresen szaladt, beleértve Buda ostromát is, ami csak egy véres és ezért különösen kirívó esete volt ennek az üresen futásnak. Kossuth kormányzó volt, pedig soha olyan erős és általános nem volt vele szemben az ellenzék. A nemesi középbirtokos réteg felmondta a forradalom egész tartama alatt teljésen soha meg nem szakadó blokkját a radikálisokkal és így már nem volt szüksége arra, hogy a maga nevében más beszéljen. Kossuth egész bonyolult közvetítési funkciója, amellyel a forradalom folyamán végig egyik réteget a másikkal szemben képviselte, egyszerre feleslegessé vált. Persze, a magyar történetírás nyolcvan év óta tanakodik olyan kérdésekről, hogy „mi lett volna", ha Görgey és Kossuth nem versengenek, ha Görgey Buda helyett Bécsnek fordul, ha idejében engedelmeskedik a kormánynak és visszavonul a Dunántúlról, hogy a déli hadsereggel egyesülve izoláltan megverhesse előbb Haynaut és aztán Paskievicset; „mi lett volna", ha Dembinski nem veszti el a temesvári csatát, hanem Görgeyvel Aradnál egyesülve győz stb. stb. A forradalom belső osztályerőinek mozgása, valóságos menete és törvényszerűsége hétpecséttel lezárt titok volt ennek a történetírásnak. Hogy Komárom után a forradalomnak a fényes katonai győzelmek világraszóló sorozata után is újra hanyatló irányt

kellett követnie, hogy a katonai győzelem azért volt már lehetetlen, mert már nem volt, aki komolyan győzni akart volna, hogy Görgey nagyobb engedelmessége és gyorsabb egyesülése a magyar főseregg el nem változtathatott azon a tényen, hogy a háború csak népfelkeléssé szélesítve lehetett volna sikeres, ezt pedig a békepárt a maga liberális nemeseivel nem csinálhatta, mert a saját árnyékán nem ugorhatott át — mindezt hiába keressük az 1848-ról szóló magyar történelmi művekben, pedig légió a számuk.

III

1849 januárjában Marx Kossuthot Dantonhoz és Carnot-hoz hasonlítja, a forradalom bukása után pedig, 1850-től kezdve ellene fordul. 1849 januárjában a *Neue Rheinische Zeitung* a magyar forradalmat a nagy francia forradalomhoz hasonlítja, 1851-ben pedig Engels a *New York Tribune*-ban, „Forradalom és ellenforradalom Németországban" című cikksorozatában a magyar forradalom vezetőinek szemére veti a bécsi októberi felkelés cserbenhagyását: „... vajjon a magyar kormánynak ebben a makacs ragaszkodásában valamely úgynevezett legális felhatalmazáshoz nem annak a törekvésnek első világos jelét kell-e látnunk, amely meglehetősen kétes legalitás látszatába akar burkolózni, mely bár Magyarországot nem mentette

meg, de később nem tévesztette el hatását az angol burzsoá publikumra"*.

Nem arról van-e itt szó, hogy Marx és Engels 1851-ben megmásították korábbi nézeteiket a magyar forradalomról? Nem.

Marx viszonyát a magyar forradalomhoz és vezéreihez 1848/49-ben az szabta meg, hogy a Habsburg-reakció elleni magyar fegyveres szabadságharc vezetői az európai proletariátus és a „szociálrepublikánus" polgári demokratikus európai forradalom természetes szövetségesei voltak. 1850-től kezdve nem forradalmi vezérekkel, hanem a kispolgári demokrácia táborát szaporító emigránsokkal állt szemben. 1850-től kezdve Marx éles harcban áll a kispolgári demokrácia valamennyi árnyalatával. A Ruge, Kinkel, Ledru-Rollin, Mazzini, Louis Blanc, a kispolgári demokrácia egész tábora elleni harc az emigráció első éveiben kiegészítője volt annak a harcnak, melyet Marx az újjászervezett Kommunisták Szövetségében folytatott a Willich—Schapper-féle „baloldali" frakció ellen, amely frakció a Marx és Engels elleni „radikális" álláspontját — hogy az 1848/49-es forradalom nincs lezárva — jól összeegyeztette azzal a jobboldali álláspontttal, hogy az 1848-as forradalomban Párizstól Frankfurtig levitézlett demokrata kispolgárokkal szövetkezett. A Kossuth elleni harc tehát része volt Marx és Engels harcának a prole-

* *Marx—Engels.* Revolution und Konterrevolution in Deutschland. Dietz 1951. 107. old.

társág osztályönállóságáért, a kispolgári demokráciáról való leválásáért. Ezek az emigráns demokraták azt hitték, hogy az új forradalom az abszolutizmus ellen tisztán a belátáson és az erőszakon múlik, a forradalom és az ellenforradalom menetének és fejlődésének anyagi feltételeiről fogalmuk sem volt.

A valóságos helyzetnek merőben ellentmondó célkitűzéseikkel és a forradalomban érdekelt rétegek tényleges szükségleteitől merőben távolálló összeesküvő szervezkedésükkel, kispolgári puccsizmusukkal Marx és Engels élesen szembefordultak.

A Mazzini rendezte 1853-as milánói puccsal kapcsolatban Engels „elvont felkelési dühről" írt. Szinte felesleges hangsúlyozni, hogy Marx és Engels nem *általában* a földalatti szervezkedés ellen foglaltak állást, hiszen a vezetésük alatt működő Kommunisták Szövetsége ugyanekkor Németországban illegálisan működött. Ami ellen ők fordultak, az a forradalmi osztály tényleges tömegmozgalmával össze nem függő „konspiráció" volt, az a kispolgári „felkelési düh", amellyel — mint Engels mondja — „a haza felszabadítását a semmiből, a semmi alapján, a semminek dekretálják".

Kossuth konspiratív szervezkedése 1850-től 1854-ig Magyarországon szintén kudarcot vallott, mert új forradalmat akart „dekretálni" akkor, amikor az a réteg, melyre támaszkodni akart, a nemesi középbirtokosság, javában el volt foglalva a krimi háború nyomában fellépő gabonakonjunk-

túra kihasználásával. A forradalomnak ez a „dekretálása" pedig azt jelentette a kispolgári demokraták szemében, hogy a proletár osztályharcot alá kell rendelni a kispolgári demokrácia látszatharcának az abszolutizmus ellen. Ez a magyarázata annak, hogy sokszor úgy látszik, mintha Marx és Engels a forradalom után mást mondanának, mint amit a forradalom alatt hirdettek. Mert a forradalom után a proletárság önálló szerepéért vívott harc azt követelte, hogy a fősúlyt tegnapi (és holnapi) szövetségeseik következetlenségeinek, felemásságának kérlelhetetlen leleplezésére fektessék.

Marx 1848-ban Lengyelország nemzeti harcának forradalmi jelentőségét emelte ki, viszont Engels 1851-ben azt, hogy orosz agrárforradalom esetén Lengyelország forradalmi szerepének vége szakad. A *Neue Rheinische Zeitung* 1849-ben Magyarországot úgy ünnepli, mint az európai haladás zászlóhordozóját a szláv ellenforradalommal szemben, de 1851-ben Jones chartista vezér már Marx útmutatása alapján támadja meg Kossuthot (aki feltételekhez kötötte megjelenését a chartista pártnak a magyar forradalom tiszteletére rendezett bankettjén), és ebben a támadásban Magyarország már nem mint a haladás zászlóvivője szerepelt, hanem mint egy elmaradt, „félbarbár" ország, amelynek színvonalára az európai forradalmak, „a munka kereszteshadjáratai a tőke ellen" nem süllyedhetnek le.

A proletárság képviselőjeként utasítja vissza

Engels az elbukott nemzeti forradalmak emigráns vezéreinek azt az igényét, hogy körülöttük forogjon a világ: 1851 elején a chartisták lapjában cikksorozatot készül írni a kontinentális demokráciáról, melyben „az olaszoknak, lengyeleknek, magyaroknak a kellő világossággal meg fogom mondani — írja Marxnak —, hogy modern kérdésekben be kell fogni a szájukat"*.

A proletárság osztályönállóságának kidomborítására szolgált az 1848/49-es magyar forradalom utólagos éles bírálata is. Ha a *Neue Rheinische Zeitung* azt emelte ki a magyar forradalom szeptember—januári szakaszának az alapján, amivel Marx és Engels a proletárság nevében közösséget vállaltak a magyar mozgalommal, a *New York Tribune* azt emelte ki az *egész* magyar forradalom története alapján, amivel *nem vállalták a közösséget.*

Ilymódon Marx és Engels nézetei korántsem ellentmondók, ellenkezőleg, éppen a maguk dialektikus egységében szolgáltatják a kulcsot a magyar forradalom egész menetének megértéséhez.

Az a kérdés, mellyel kapcsolatban Marx és Engels az 1848/49-es forradalmak lezajlása után a nemzeti mozgalmak vezető pártjainak felemásságát élesen ostorozta, a parasztkérdés volt. Mindíg újból és újból visszatérnek a nemzeti forradalom és a parasztfelszabadítás összefüggésére. Lengyelországgal kapcsolatban Marx egy Engels-

* *Marx—Engels.* Briefwechsel 1. köt. Dietz 1949. 171. old.

nek írt levelében (1856 december 2-án) kifejti, hogy őt a lengyel nemzeti forradalmak mellé „az a történelmi tény" állította, hogy „1789 óta minden forradalom intenzitása és életképessége eléggé biztosan lemérhető Lengyelország irányában tanúsított magatartásán"*. Csak *egy* olyan forradalom volt — teszi hozzá Marx —, melynek bizalmatlansága Lengyelországgal szemben forradalmi és jogosult bizalmatlanság volt: a francia Jóléti Bizottságé 1794-ben. A francia jakobinusok ugyanis bizalmatlanul tudakolták Kościusko küldötteitől: „«Hogyan van az, hogy az önök diktátora nem meri végrehajtani a parasztok tömeges mozgósítását, mert fél az arisztokratáktól, akik nem akarják, hogy elvigyék tőlük a ‚munkáskezeket'?»"** Miért van az, hogy nálatok a jobbágyterhek ellen lázadó parasztokkal kíméletlenül elbánnak, de az összeesküvő arisztokratáknak semmi bajuk sem történik?

És ahogy a lengyel, úgy az olasz forradalmi párttal szemben is felveti Marx és Engels a parasztkérdést a felszabadulás kardinális kérdéseként, amelyen a feudális idegen uralom lerázásának sikere múlik. 1851 szeptemberében örömmel üdvözlik, hogy Mazzini forradalmi nemzeti pártjából egy radikális szárny kivált, amely azt követeli, hogy „síkra kell szállni közvetlenül az olasz parasztok anyagi érdekeiért, ami nem lehetséges anélkül, hogy ne támadják meg másfelől a Mazzini derékhadát

---

* *Marx—Engels.* Válogatott levelek. Szikra 1950. 105. old.
** Ugyanott.

alkotó burzsoák és liberális nemesség anyagi érdekeit"*(Marx levele Engelshez 1851 szeptember 13-án).

Hogy egy polgári forradalom demokratikus pártjának valóban és mindvégig következetesen demokratikus-e a politikája, annak mértéke Marx és Engels szemében a párt parasztpolitikája volt.

Hogy mit értett Marx és Engels következetes demokratikus forradalmi politikán olyan gazdasági szerkezetű országban, mint amilyen Magyarország is volt 1848-ban, azt megmondották a *Neue Rheinische Zeitung*-ban a Magyarországgal oly sok vonatkozásban (gazdasági elmaradottság, gyenge burzsoázia, idegen elnyomás, nemesi hegemónia a nemzeti mozgalomban) rokon Lengyelország nemzeti forradalmi mozgalmaival kapcsolatban. Szerintük a lengyel forradalom demokratikus pártjának (Lelewel, Mierosławski) általános európai érdeme volt, hogy rámutatott a plebejus forradalom lényegére egy agrárországban:

„A nagy földművelő népek a Keleti-tenger és a Fekete-tenger között — írta a *Neue Rheinische Zeitung* — a patriarchális, feudális barbárságból csak agrárforradalommal tudnak kiemelkedni, amely szabad földbirtokossá változtatja a röghözkötött és robotköteles parasztot, olyan forradalommal, mely ugyanaz, mint az 1789-es forradalom volt a falun." „Az 1846-os krakkói felkelés óta a harc Lengyelország függetlenségéért egyet jelent az agrárdemokráciáért való harccal, mely

* Ugyanott, 60. old.

Kelet-Európában a patriarchális-feudális abszolutizmus elleni harc egyetlen lehetséges formája."

És hogy mit értett Marx „agrárdemokrácián", azt kifejtette 1854-ben a spanyol forradalmakról írt cikksorozatában: „A juntának hatalmában állt volna, hogy megvalósítson a honvédelem igaz ügye nevében minden további nélkül minden társadalmi reformrendszabályt, mely az egyház és az arisztokrácia birtokait a polgárságra és a parasztságra ruházza át. Ugyanazon szerencsecsillag alatt állt, mint a francia Jóléti Bizottság, a belső átalakulást elősegítette a külső támadás visszaverésének szükségessége."

Az agrárdemokrácia tehát oly agrárátalakulás, mely nem elégszik meg azzal, hogy a jobbágyot szabad birtokossá teszi a feudális urak földrablása által megnyirbált jobbágytelken, hanem parasztbirtokká daraboljà szét a feudális nagybirtokot is.

A magyar forradalom jobbágyfelszabadítása nem demokratikus, hanem felülről végrehajtott rendszabály volt, nem „agrárdemokrácia". Marx Kossuthtól is ugyanazt kérdezhette volna, amit a francia jakobinusok kérdeztek Kościuskótól. A magyar népfelkelő nemzetőrség nagyfokú katonai értéktelensége legfőképpen azon múlt, hogy a nemesi vármegye nem volt hajlandó a „kezekről" egy-két hónapnál hosszabb időre lemondani, és így a paraszt-nemzetőrök a megye által megszabott idő leteltével hazaszéledtek. A magyar forradalmi kormány is statáriummal és akasztó-

fával bánt el azokkal az alföldi parasztokkal, akik „agrárdemokráciává" akarták szélesíteni a nemesi jobbágyfelszabadítást és főleg azokban a megyékben, amelyek később is fészkei voltak a kilencvenes és kilencszázas évek „agrárszocialista" mozgalmainak, földfoglalásokba kezdtek.

1848-ban Táncsicson, Horárikon, Petőfin kívül nem volt senki Magyarországon, aki a jobbágyfelszabadítást valóban demokratikusan akarta volna megoldani. Az az anyag, amit Szabó Ervin erre nézve összegyüjtött, teljesen helytálló, az ő érdeme az 1848/49-es mozgalom szélső paraszti baloldalának megrajzolása. A parasztság alapvető osztályprogrammja 1848-ban, mint ahogy azt Táncsics formulázta, Magyarországon is elsősorban az volt, ami a nagy francia polgári forradalomban: a nemes és jobbágy közötti viszony felszámolása terén az addig „felülről" megtett lépések demokratikus revíziója.

Magyarországon a parasztság elsősorban a török kiverése óta nagy arányokban folyó földrablások, de különösen a XIX. század harmincas éveitől kezdve a nemesi nagybirtok növekvő gyapjúexportja miatt nekilendült legelőrablások jóvátételét követelte. Ez a paraszti programm ideológiailag a régi paraszti földkommunizmus nevében lépett fel és ezért úgy látszott, hogy a kapitalizálódás folyamata ellen irányul. Hiszen a földrablásokkal, amiknek jóvátételét a jobbágyság követelte, alakult át a nemesi nagybirtok árutermelő nagybir-

tokká. Azonban ez a paraszti radikalizmus csak illúzióiban volt antikapitalista, valójában a feudalizmus sokkal radikálisabb, sokkal polgáribb likvidálását akarta, mint amilyen „polgári" volt a nemesi nagybirtok évtizedes földrablása. Táncsics „földkommunista" programmja, kapcsolatban a legelőelkülönzések revíziójának és valamennyi feudális szolgáltatás kárpótlás nélküli eltörlésének követelésével: ez volt a magyar forradalom legradikálisabb, következetesen demokratikus polgári programmja. (Táncsics az egykori francia szocializmustól, Cabet-tól kölcsönzött ideológiai köntösében is a magyar parasztság képviselője volt, nem pedig a munkásságé. Mint a parasztságról leváló félproletár író később is csak annyiban vált a munkásság képviselőjévé, amennyiben ez a munkásság a hatvanas években még nem vágta el egészen a köldökzsinórt, mely a parasztsághoz fűzte.)

A magyar jobbágyságnak a városokban úgyszólván nem voltak jakobinus vezetői. A radikálisok szerény parlamenti módosító javaslatai lényegében nem változtattak a magyar jobbágyfelszabadítás természetén, mely abban állt, hogy a nemesi tulajdont polgári tulajdonná változtatta úgy, hogy a régi földrablásokat szentesítette (az országgyűlés kimondta, hogy az eddig már végrehajtott legelőelkülönzések megváltoztatása lehetetlen) és hogy új földrablásokat tett lehetővé (kimondták, hogy az irtványföldeket, amelyek nem estek a jobbágyföldek kategóriájába, a földesúr vissza-

veheti). E két alapvető sérelem mellett is latbaesett a feudalizmus egész sereg maradványának fenntartása, az italmérés és mészárszék, vadászat és halászat földesúri előjogának fenntartásától a taksások feudális szolgáltatásainak fenntartásáig. Mindezzel összefér, hogy a kötelező jobbágyfelszabadítás állami kártalanítással már maga is a forradalmi tömegmozgalomnak tett engedmény volt. A márciusi úrbéri törvényhozás épp azt mutatja, hogyan lett a pozsonyi táblabíráknak a harmincesztendős reformkorszakban megszokott csigatempója egyszerre forradalmi sietséggé*.

A parasztság így tehát csak felemás módon vett részt a forradalmi háborúban. Igazi tömegfelkelésről szó sem lehetett. Jellemző, hogy Kossuth kétízben hirdetett tömegfelkelést — 1848 decemberében Pest kiürítése előtt Windischgrätz ellen és 1849 júliusában az oroszok ellen — és mindkétízben keresztesháború formájában: papokkal, imákkal, processziókkal.

1848 decemberében jutalmat csak a rokkantaknak ígért (10 hold földet, vagy 1 000 pengőt, vagy ellátást holtig), 1849-ben pedig már csak túl-

---

* Épp e sietség miatt nem tudtak a magyar nagybirtokosok sose megbékülni a negyvennyolcas úrbéri törvényhozással: nekik a kötelező megváltás, az állami kártalanítás azt jelentette, hogy a feudalizmus arisztokratikus likvidálása demokratikus nyomás alá kerül, letér arról az útról, mely lassan, hosszadalmasan hasonlította volna hozzá a feudalizmust a kapitalizmushoz. Természetes, hogy ezt az agrárius konzervativizmust a ‚szellemtörténeti' iskola szintén magáévá tette, eszerint is „elsietett" volt a negyvennyolcas úrbéri törvényhozás. — *(Szerző megj.)*

világi jutalmat. A francia forradalom „levée en masse"-ának (tömegfelkelésének) ez a karikatúrája persze semmi eredménnyel nem járt (Görgey joggal gúnyolódott felette) és „a haza elveszett", mert a magyar kormány nem használta ki „a honvédelem igaz ügye érdekében" azt, hogy a francia Jóléti Bizottsággal közös szerencsecsillagzat alatt állt.

Ha a magyar forradalom demokratikus pártja a maga radikalizmusát a nemzeti függetlenségért folyó harcban tudta rákényszeríteni a forradalomra, a jobbágyfelszabadítás kérdésében viszont a birtokos középnemesség tudta érvényesíteni a maga antidemokratikus álláspontját.

A magyar forradalomban sem a demokratikus párt nem volt következetes a maga radikalizmusában, mert az agrárkérdésben a forradalom mérsékelt irányát képviselő réteg álláspontjára helyezkedett, sem a liberális középnemesség nem volt következetes a maga mérsékletében, mert rásodródott a nemzeti kérdés demokratikus megoldásának álláspontjára. A magyar forradalom e sajátosságának az az oka, hogy az egyes osztályok és rétegek nem eléggé élesen különültek el egymástól, szociális fizionómiájuk még elmosódott volt. És ez az ellentmondás, a forradalom radikalizmusának és mérsékletének ez a sajátos összevegyülése, a feudalizmus alulról és a feudalizmus felülről való felszámolásának keveredése föllelhető az 1848-as mozgalom minden megnyilvánulásában.

1848 szeptemberében Kossuth nyiltan prokla-

málja a törvényesség talajának elhagyását. Batthyányval szemben, aki még mindig a törvényesség alapján szeretne kiegyezni az ellenforradalommal, hirdeti: „Aki minket kővel sujtott, sujtsuk mennykővel." Debrecenben a nagy offenzíva előtt Kossuth a békepárttal szemben hirdeti, hogy a hazát nem lehet Werbőczy Hármaskönyvének korlátai között megmenteni és Szemere miniszterelnök egyenesen forradalmi kormánynak nevezi minisztériumát. De a magyar forradalom hadai ugyanakkor Perczel és Görgey vezérlete alatt Jellachich üldözése közben a „törvényesség" tiszteletében megtorpannak az osztrák határon és ölbetett kézzel nézik, hogy a bécsi fölkelés, mely pedig közvetlen szolidaritási aktus volt a magyar forradalommal, elvérezzék. Amikor Engels a *New York Tribune*-ban ezt a felemásságot, következetlenséget ostorozta, akkor ugyanazt bélyegezte meg a magyar forradalomban, mint a poroszban: a forradalom és a legitimitás összeegyeztetését, „azt a gyáva kísérletet, hogy a forradalmat a jogfolytonosságra alapítsák".

Ugyanez az ellentmondás jelentkezik a forradalom hadviselésében is. Forradalmi hadsereg, melynek tisztikarában Görgey gondosan ápolja a régi osztrák hadsereg hagyományait, és amelyben a fegyelem eszköze a legénység közt a botbüntetés! Forradalmi hadvezér, aki lenézi a népfelkelést és mindenképpen igyekszik izolálni tőle a sorkatonaságot! Görgey nagyszabású visszavonulásaival és a nagy tavaszi hadjárat minden egyes ütközetében

megismétlődő elszalasztott alkalmaival szemben a hadviselés valóban forradalmi elemét a híres harmadik és kilencedik zászlóaljak szuronyrohamai képviselik és Bem harcmodora, ez a sajátos egyesítése a gerilla harcmodornak a napoleoni taktikával.

Engels, aki behatóan foglalkozott az 1848-as magyar hadjárattal és már 1851-ben könyvet készült írni róla, ezt írja tanulmányairól Marxnak: „Komolyan magolom most a magyar hadjáratot és azt hiszem, októberig áttanulmányoztam az összes forrásokat, mindenesetre ezen a télen megírom a könyvet. Mennél jobban belejövök, annál szebb lesz a dolog mindkét részről. Jelenleg Görgeyt és Windischgrätzet hasonlítom össze ... isteni, hogy a két ellenfél mindegyike hogyan próbálja a saját hadseregét még rosszabbnak feltüntetni, mint a szembenállót. Egyébként Windischgrätz atya az általunk ismert szamárnak bizonyul ... Görgey a maga cinizmusában a tényeket sokkal nyiltabban és helyesebben mondja el, mint a hazug, öndícsérő Windischgrätz. De ez a hadjárat teljesen méltó az 1848/49-es évhez! Mindkét oldalon félnek, a régi hadseregek is, a forradalmi hadseregek is szégyent vallanak"*. (Engels levele Marxhoz, 1854 június 10-én.) Engels Görgeyről, miután azonnal megjelenése után elolvasta emlékiratait, egy Marxhoz írott levelében (1852 július 6-án) nem éppen hízelgő véleményt mond:

* *Marx—Engels.* Briefwechsel. 2. köt. 46. old.

„Görgey könyve galád: hihetetlen, milyen kicsinyesen irígy, milyen gyalázatosan, aljasan bornírt. A katonai része jó. Görgey, úgy ahogy van: a talentumos ex-hadnagy, akiből azonnal generálist csinál a forradalom, de akin a csapatszolgálat és az elemi taktika aprólékos részleteinek a tojáshéja még mindenhol rajta van. Azok a magyarok, akik szerint Görgey ezt a könyvet nem írhatta, *szamarak* . . . A fickó gonosz bornírtsága odáig megy, hogy még arra is ráviszi, hogy önmagát blamírozza, mint például a váci proklamáció ügyével . . . De rosszindulatú bornírtsága ellenére is: Görgey — mindenütt látja az ember — mégis fölötte áll valamennyi többinek. Miféle fráterek hát a többiek!"*

A forradalom radikalizmusának és mérsékletének keveredése a forradalmi háború offenzívájának felemásságában, az offenzívának éppen a győzelmi sorozat után való megtorpanásában jelentkezik, abban, hogy a forradalmi háborút eleve a nemzeti korlátoltság zárta határok közé, hogy Görgey és tisztikara gyűlölte a hadsereg lengyel tábornokait, akikben a magyar forradalom nemzetközi vonatkozásait látta megtestesítve.

Ismeretes, hogy Marx „Herr Vogt" című könyvében élesen bírálta Klapkával szemben Komárom védelmének katonai hibáit és a kapituláció szégyenletességét**. A világosi fegyverletételt pedig szégyenletesnek nevezi.

---

* Ugyanott, 1. köt. 438. old.

** Jellemző, hogy a kapitulációs szerződés feltételei között

És valóban, a magyar szabadságharc Világossal való bevégződése egyetlen aktus gyalázatába sűríti össze mindazt, ami ebben a forradalomban felemás és következetlen volt.

IV

Ha egy forradalom kapitulál, akkor ez azt jelenti, hogy a forradalom maga tagadja meg önmagát és így később csak nehezen vagy sehogy sem tudja majd betölteni azt a feladatát, hogy új forradalmi energiák forrásává legyen. Az az évtizedes vita, amit Görgey és Kossuth hívei folytattak egymással a világosi árulás vádjáról, csak arra szolgált, hogy a felelősséget egymásra hárítsák. A 67-esek — Kemény Zsigmondtól Gyulai Pálig —, Görgeyt az árulás vádjától tisztára mosva, egyben védtek mindent, ami az 1848-as forradalomban felemás és következetlen volt, és támadták mindazt, ami valóban forradalmi volt, ami tehát mint eleven történeti hatóerő számbajöhetett. Kossuth árulási vádja pedig arra szolgált, hogy saját felelősségét a forradalom Világosig való fejlődéséért kisebbítse. Marx Világosért Kossuthot is felelőssé tette.

Klapka elfelejtette kikötni, hogy nemcsak a honvédtiszteket, hanem a közhonvédeket se lehessen besorozni a hadseregbe, amit Haynau persze rögtön kihasznált és miközben a honvédtiszteket szélnek eresztette, a legénységet összefogdostatta és besoroztatta. — *(Szerző megj.)*

A polgári forradalom mindig magában hordja a feudalizmussal való gyökeres leszámolásnak és a feudalizmussal való kiegyezésnek irányzatait. A polgári forradalom éppen e két irányzat harcából áll. Mindkét irányzatot rendesen a burzsoáziának külön rétegei képviselik, külön személyek, külön típusok, külön jellemek testesítik meg. A polgári forradalom menete éppen abból áll, hogy e két irányzat harcában ezek a rétegek, személyek, típusok a harcban elbuknak és felváltják egymást. A polgári forradalom tényleges osztálytartalma csak utólag, a különféle radikális és ellenforradalmi kilengések végső eredőjeképpen mutatkozik meg és érvényesül.

Ez éppen a magyarázata annak, hogy a polgári forradalomban taktikai okosság és elvi szilárdság rendszerint nem együtt lépnek fel, hanem mint a forradalom polgári mérséklete és kispolgári doktrinersége, tehát mint két réteg álláspontja állnak szemben egymással. Amikor Danton a pusztán francia, korlátoltan nemzeti védelmi háború álláspontját hirdette a párizsi községtanács radikálisainak forradalmi propagandaháborút, a polgári forradalom nemzetköziségét hirdető álláspontjával szemben, akkor Danton taktikai okossága egyben a forradalom polgári korlátoltsága is volt az hébertisták doktriner, taktikátlan, de egyben következetesebb, forradalmibb radikalizmusával szemben. A nyilt pártharc a polgári forradalom előrehajtó motorja. E nélkül a motor nélkül — tömegek színe előtt folytatott nyilt pártharcok

nélkül — a forradalom megakad, stagnál, elsekélyesedik. A magyar forradalomban ez a motor nem működött kellőképpen.

Ez persze nemcsak az osztályviszonyok kezdetlegességének következménye volt, hanem annak is, hogy a forradalmi Magyarország külső ellenséggel, az elnyomó Habsburgokkal állt szemben. A külső ellenséggel való szembeszállás szükségessége hozta létre azt a széles nemzeti egységfrontot, mely a belső átalakulás kérdéseiben korlátozta, gátolta, fékezte a radikális következetességet, az osztályharcok könyörtelen végigküzdését.

Igaz, a nagy francia forradalomban a nemzeti védelmi háború nem fékezte, hanem egyenesen kiélesítette a belső osztályharcokat, és fő hajtóereje volt a következetesen végigküzdött ellentéteknek. Mennél inkább került veszélybe a forradalmi haza, annál következetesebb volt a belső radikalizmus. A nemzeti védelmi háború maga is motorja, hajtóereje volt az osztályharcoknak. A magyar függetlenségi háborúban nemzeti harcok és belső osztályharcok között nem ilyen volt a viszony. De a XVIII. századbeli Franciaország és a XIX. századbeli Magyarország osztályviszonyainak különbsége mellett nem szabad elfeledni a fő különbséget: Magyarország *gyarmati* helyzetben volt, idegen hódítók ellen küzdött, a forradalmi Franciaország pedig nemzeti háborúját *nem* gyarmati elnyomók ellen vívta. A gyarmati elnyomók ellen folytatott nemzeti háború — fejletlen osztályviszo-

nyok mellett — különösképpen hozzájárult ahhoz, hogy a nemzeti egységfront fékezően hatott a belső osztályharcokra.

Ezért volt gyenge a magyar forradalom motorja. Ezért van az, hogy az ellentéteket nem küzdik végig, a radikális és mérsékelt politika harcát nem harcolják ki. A következetességnek ez a mindkét oldalon megnyilvánuló hiánya, a forradalom két ellentétes útjának ez az egyensúlyállapota hozta létre az olyan politikai jellemet, mint Kossuth. Ő az, aki a maga személyében megtestesíti ezeket az ellentéteket. Kossuth mint a forradalom vezére azt fejezi ki, hogy a magyar forradalom egész folyamán szükség volt valakire, aki a demokratikus áramlatot a nemesség felé és a nemesi középbirtokos réteget a tömegek felé képviselje. Ő volt a kezese azoknak az engedményeknek, amiket a nemesség a népnek tett. De egyben ő volt a kezese annak is, hogy a néptömegek nem lesznek telhetetlenek. Kossuth vezérsége fejezte ki a középnemesi rétegre nehezedő nyomást alulról, de egyben azt is, hogy a vezetés biztosítva van e réteg számára. Kossuth mint politikai jellem azt fejezte ki, hogy az alulról jövő tömegnyomás elég erős arra, hogy a forradalom fejlődését balfelé kényszerítse, de nem elég erős arra, hogy a forradalom vezetését radikálisan kivegye annak a rétegnek a kezéből, mely csupán a feudális viszonyok felülről való felszámolásában volt érdekelve. Ő volt Magyarországon az első hivatásos politikus a táblabíró-politizálók közt,

ő volt az első igazi pártvezér és pártalapító a családi és nemesi megyei klikkek közt, de mint politikus és pártvezér a néptömegekkel szemben a táblabírák politikai vezető szerepét és a nemesi vármegye érinthetetlenségét védte.

Kossuthnak ez a sajátos közvetítő szerepe magyarázza, hogy Magyarországon a forradalom nem azon keresztül fejlődött, hogy a különböző frakciók, pártok, rétegek egymást váltották fel, hanem úgy, hogy Kossuth különböző fordulatokat végzett és különböző blokkokat alakított — hol a jobboldallal a baloldal ellen, hol a radikálisokkal a mérsékeltek ellen. Ez magyarázza, hogy Kossuthot mindkét irányzat magáénak számította és ellenfelét nem úgy akarta legyőzni, hogy önmaga kerüljön uralomra, hanem inkább úgy, hogy Kossuthot a maga oldalára vonja. A nagy francia polgári forradalom menete az alkotmányos királyság híveinek uralmától a jakobinus köztársaságig és a király lenyakazásáig Mirabeau-n és Lafayette-en, Brissot-n, Roland-on és Dantonon keresztül, három párt hatalmán és bukásán át vezet. A magyar forradalomban Kossuth egyesíti magában ezt az egész fejlődést, ő van az elején és a végén, ő az, aki a forradalom elején az alkotmányos monarchia álláspontját képviseli, és ő az, aki a végén detronizál. Nemcsak Danton és Carnot ő egyszemélyben, hanem — mutatis mutandis — Mirabeau és Robespierre is.

A magyar forradalom egyik sajátossága, hogy

az az egységfront az abszolutizmus ellen, amely minden polgári forradalom első stádiuma, és amely azután a forradalom fejlődésével elemeire bomlik, Magyarországon a forradalmi front belső harcai ellenére teljesen sohasem bomlott fel. A demokratikus bizalmatlanság Magyarországon gyengébb volt, mint a nemzeti egységfront Ausztria ellen. Ha a márciusi ifjúság, mint a bécsi akadémiai légió, együtt marad és önálló hadiegységet alkot, akkor a magyar forradalom fejlődése talán más lett volna.

Bizonyos az, hogy Magyarországon a forradalom sikereinek oka — a hadseregszervezéstől a katonai győzelmekig — épp az abszolutizmus elleni egységfrontnak csak kezdetleges felbomlása volt. Az osztályharc a leghatalmasabb szervező erő, mert bevonja a széles tömegeket a forradalmi feladatok megoldásába. De az osztályharc *kezdetben* dezorganizál is, zavart és fejetlenséget is támaszt, és a forradalmi erők magasabb fokon való szervezettsége nem következik be „szükségszerűen", hanem csak abban az esetben, ha a forradalom vezető rétegében és pártjában megvan a képesség az osztályharc támasztotta dezorganizáció leküzdésére.

Marx állapítja meg, hogy a 48-as forradalmak *elején* a nép azért tudott minden esetben győzni utcai harcban a hadseregek felett, mert az abszolutizmussal szemben még egységes volt a forradalom frontja, 1848 *végén* pedig azért tudtak győzni a hadseregek, mert a burzsoázia dezertált a forradalom

frontjáról, amely ilymódon — a kispolgárság és az osztályöntudatra még alig ébredt munkások vezetése alatt — fejetlenné, szervezetlenné lett*. A magyar forradalom sikereinek titka, hogy nem esett bele ebbe a szervezetlenségbe, de magyarázata bukásának is, hogy nem tudott ezen a szervezetlenségen keresztül a forradalmi szervezettség magasabb fokára jutni.

A végigharcolt osztályharcok hiánya következtében Magyarországon hiányzott az az előrehajtó erő, mely új és új tömegek bevonásával a politikai küzdelmekbe, szélesíti a forradalom szociális bázisát. A pártküzdelmek nem hiányoztak itt sem, de törpe méretekre zsugorodtak, klikk-harcok és személyi versengés formájában folytak, hiányzott belőlük az elvi és személyi kérlelhetetlenség. Amikor a márciusi forradalom győz, az új Batthyány-kormány nem űzi el az átalakulás nyilt ellenségeit, hanem — mint Szentkirályi Móricot — kormánymegbízásokkal akarja kiengesztelni őket. Amikor a Batthyány-kormányt szeptemberben

---

* Engels a kommunista forradalmár álláspontjáról joggal bírálta a bécsi forradalomnak ezt a fejetlenségét, de ha Pulszky Ferenc, aki a bécsi októberi felkelés idején mint magyar kulugyi államtitkár Bécsben tartózkodott és a forradalmi harcok alatt azzal a nem éppen hitelt érdemlő indokolással hagyta ott a körülzárt várost, hogy nem érdemes ott maradni, mert a bécsiek nem értenek forradalmakhoz, ha Pulszky bírálta a bécsi forradalmat — „... a szalmatuzet nedves ronggyal is el lehet fojtani" (*Pulszky.* Életem és korom. I. 385. old.) —, akkor 90 esztendő mulva sem késő megállapítani, hogy ez a fölényeskedés a hősi bécsi néppel szemben indokolatlan volt. — *(Szerző megj.)*

megbuktatja a pesti nép és Kossuth s a radikálisok blokkja váltja fel: a bukott pártot nem űzik el, ellenkezőleg, duzzogó tagjai kormánymegbízásokat kapnak és Debrecenben nemsokára övék a parlamenti többség. Amikor 1849 áprilisában a baloldal megbukik, Madarász László nem guillotine alá megy, hanem szabadságra Somogyba. Amikor Kossuth és a baloldal blokkja 1849 áprilisában felbomlik, Kossuth nem számüzetésbe megy, hanem kormányzó lesz belőle.

Ebből a helyzetből persze csak az következhetett, hogy Kossuth körül kamarillalégkör alakult ki. Marx élesen harcolt a forradalom bukása után ez ellen a kamarillaszellem ellen, mint a forradalom szervi betegségének tünete ellen. És az is természetes, hogy Marx, aki pedig nem becsülte túl az egyén szerepét a történelemben, de tisztában volt azzal, hogy az egyén lehet siettetője is, hátráltatója is a történelmi folyamatnak, Kossuth ellen úgynevezett „személyi" harcot is folytatott, és azokat a történelmi osztályellentmondásokat, amelyek Kossuth személyében fejlődtek ki, egyben mint Kossuth jellemének ellentmondásait támadta. A „Herr Vogt" című 1860-ban megjelent munkájában (melyben a német kispolgári demokratáknak III. Napoleonnal kötött szövetségét leplezte le, és amelyben Kossuth és Klapka úgy szerepelnek, mint Vogtnak, a bonapartizmus megfizetett ügynökének „bűntársai és cinkosai") szemére veti Kossuthnak Görgeyvel szemben való gyöngeségét, kormányzói címének

használatát az emigrációban, annak ellenére, hogy Görgeyhez írt lemondólevelében formálisan leköszönt róla, kifogásolja szegedi lemondólevelének azt a fenntartását, hogy Görgey diktatúrája csak este 8 óra után kezdődjék, hogy időközben elmenekülhessen: „Eléggé bízott Görgeyben ahhoz, hogy rábízza Magyarországot, de nem eléggé, hogy rábízza saját személyét"*. Mindez — Marx szerint — „olyan tendenciára mutat, melynek nincs köze a köztársaság szelleméhez . . ."** És élesen bírálja Kossuth magatartását az emigrációban, a világpolitika akkori kérdéseiben: Kossuth Marseille-ben republikánus értelemben nyilatkozott, hogy Southamptonben az angol királynak *monarchista* módon hódoljon, az Egyesült Államokban északon a rabszolgaság *ellen* beszélt, hogy délen *semlegességét* hangoztassa. Amerikai körútján Bonaparte Lajos államcsínyjét még úgy bélyegzi meg, mint Európa kozák iga alá jutását, 1859-ben pedig már Bonaparte megbízásából végez propagandakörutat Angliában.

És végül: Marx helytelenítette az 1849-es detronizáció kimondását is az akkori helyzetben. Szemere Bertalannak az emigráció első éveiben Kossuthról, Batthyányról és Görgeyről írt brosúrájával kapcsolatban jegyzi meg Marx 1852 május 6-án Engelshez írt levelében: „Az osztrák uralkodóház letételét, mely *proklamálása pillanatában* politi-

---

* *Marx*. Herr Vogt. Verlag fur fremdsprachige Literatur, Moszkva 1941. 194. old.

** Ugyanott, 201.

kátlan és káros volt, csak azért rendezte meg Kossuth Lajos úr, hogy biztosítsa a kormányzói állást, félve, hogy ez az állás, ha ő habozik, később ellenállás nélkül a győztes Görgeyé lesz"*. Marx nyilván nem a Habsburgok trónjának érdekeit tartotta szem előtt, és nyilván nem a polgári óvatosság és mérséklet alapján foglalt állást ez ellen a forradalmi lépés ellen. Nem jobbról, hanem balról támadta a detronizációt. Helytelenítette, mert a forradalom elhatározó katonai győzelmei előtt, a forradalom belső pozícióinak egyidejű biztosítása nélkül csak tüntetés volt, mely provokálta a belső és külső ellenforradalmat. Csak színleg volt forradalmi lépés, valóságos forradalmi rendszabályok nélkül, mely az adott pillanatban valóban csak arra szolgált, hogy „radikális" rendszabály leple alá rejtse a forradalom demokratikus lendületének kiapadását. Mehring a *Neue Rheinische Zeitung* Magyarországról szóló cikkeihez írt előszavában Marx-szal ellentétben azt vallotta, hogy a detronizáció helyes lépés volt: „A határozat politikailag is teljesen megtámadhatatlan volt — írta Mehring —, lévén minden forradalomban a legbátrabb lépések mindig egyben a legokosabbak is." Mi úgy hisszük, hogy nem Mehringnek, hanem Marxnak volt igaza. Engels a német alkotmány kidolgozását és proklamálását 1848-ban szintén kifejezetten a burzsoáziának arra a vágyára vezette vissza, hogy már befejezze a forradalmat, pedig az alkotmány

* *Marx—Engels*. Briefwechsel. 1. köt. 424. old.

proklamálása Németországban, épp ellenkezőleg, szükségképpen provokálta a porosz támadást és a délnémet felkelést.

Marxon igazán nem változtat az, hogy Szemere Bertalan volt az informátora, akivel pedig az emigráció kezdetétől nem ugyanarról a platformról támadták Kossuthot. Szemere Bertalan is jellemző példája annak, hogyan keveredtek a forradalom egyik vezetőjében ellentétes szociális és politikai jellemvonások.

Szemere Bertalan valóban radikális volt: az 1847-es országgyűlésen ő leplezte le Széchenyi és Szentkirályiék Kossuth-ellenes intrikáit. 1848 szeptemberében ő volt az, aki belügyminiszterségét nem bocsátotta a nádor rendelkezésére, hanem egyszerűen megtartotta a belügyi végrehajtó hatalmat. Mint kormánybiztos, ő szervezte a felvidéken a népfelkelést. Kossuthot ő nógatta Görgey ellen erélyes lépésekre. Ugyanakkor pedig ő volt a hírhedt, kaucióval súlyosbított sajtótörvény szerzője, s a vármegye iránti lobogó szerelmében még Kossuthon is túltett. Mint miniszterelnök, miután radikális nyilatkozattal lepte meg Európát, a békepárttal paktált, minisztériumában a békepártiaké volt a túlnyomó befolyás, és ő, aki eleinte Kossuth szemére vetette Görgeyvel szemben való gyengeségét, később nem is nagyon burkolt formában ajánlotta fel Görgeynek segítségét Kossuth ellen.

Kossuth elleni oppozíciójáról ilymódon nehéz

megállapítani, hogy a legitimizmus vagy a tiszta republikanizmus alapjáról történt-e? Szemere abban a brosúrájában, melyről Marx megemlékezik, Kossuthot legitimista ízű érveléssel, erősen jobbról támadja, és legfőképpen az Ausztriával való kapcsolatot veszélyeztető radikalizmusát veti szemére — egyebek közt az olasz segély kérdésében! Szemerének ez a támadása Kossuth ellen az emigráció elején persze erősen aláhúzta azt is, ami ellen Marx is harcolt: Kossuth kormányzói hajlamát egyéni diktatúrára, egyéni gyengéit és politikai gyengeségeit. Igaz, Szemere nyiltan köztársaságinak vallotta magát debreceni programmbeszédében. De akkor Magyarországon köztársaságiak voltak (különösen Buda visszafoglalása után) mindazok is, akik üresen akarták tartani a helyet a Habsburgok számára. És hogy Szemere 1849 június—júliusában nem állt-e már közel a republikánusoknak ehhez a fajtájához, ez legalábbis kétséges. Saját naplója szerint politikailag legközelebb állt hozzá Batthyány Kázmér gróf, a debreceni kormány külügyminisztere, aki pedig mindjárt az emigráció legelején nyilt legitimista nyilatkozattal szakított Kossuthtal.

Marx eleinte azt hitte, hogy Szemere a magyar emigráció demokratikus balszárnyának vezére és így szövetségest látott benne. De Szemere nem váltotta be Marx hozzáfűzött reményeit. 1860-ban Marx meglepődik Szemere bonapartista állásfoglalásán és a rögtön utána következő legitimista for-

dulatán. A „Herr Vogt" egy jegyzetében Szemerét Klapkával állítja szembe. Klapka részéről — mondja Marx — megérti a francia császársággal való szövetkezést, de nem érti meg Szemere részéről. Még kevésbbé értem — írja Marx — legutolsó nyilatkozatát az osztrák alkotmányról.

Szemere ugyanis az 1860-as októberi diplomát, amely az 1847-es magyar rendi alkotmányt állította vissza a centralizált összmonarchia keretében, oly lelkesen üdvözölte, hogy Jókai elnevezte cs. és kir. emigránsnak. Szemere ellenzékiségének Kossuth bonapartista politikájával szemben 1859-ben — mint saját naplójából kiderül — csak az volt a magyarázata, hogy Kossuth, Teleki és Klapka nem vonták be őt is a villafrancai csőddel végződő akció vezetésébe.

1860-ban Marx már látta, hogy Szemere nem az, akinek tartotta. Május 7-i levelében írja Engelsnek: „Levél Szemerétől. Sokáig nem írtam neki, mert könyvének hízelgései Badinguet* és Pam** iránt nagyon nem tetszettek. De most tiszta vizet akarok önteni a poharába"***. És amikor 1860 decemberében Szemere angliai üzleti útján meglátogatja Marxot Londonban és Engelst Manchesterben, Engels így ír róla Marxnak: „Szemere személyileg egész rendes fickó, osztrák kedélyességgel, és Magyarországon forradalmi időkben lehet, hogy erélyes, határozott és belátó is, de országán kívül

* III. Napoleon.
** Palmerston angol miniszterelnök.
*** *Marx—Engels.* Briefwechsel. 2. köt. 590. old.

ismeretei és eszméi nem sokat érnek, legalábbis nekem nem sikerült valami okosat kiszednem belőle. Nevetséges, hogy ő, aki pedig brosúrájában bonapartista módon lép fel, most újra egészen megfordult. Többek között a következő javaslattal tisztelt meg: mit tartanék felőle, ha a Habsburgok a császárság felbomlásával csak magyar királyok maradnának és német Ausztria visszakerülne Németországhoz. Mire én természetesen kijelentettem, hogy ... mi örömmel odaajándékoznánk a magyaroknak az egész rablóbandát"*. Marx még aznap válaszol: „Ami Szemeréről való nézetedet illeti, titokban közölni akarom veled, hogy osztom. A legmulatságosabb az, hogy én iróniából azt a javaslatot tettem neki, hogy meg kellene maguknak tartaniok a Habsburgokat, Pest lenne számukra az utolsó menedék stb ..."** Marxnak ez az iróniája azt mutatja, hogy nemcsak Szemere legitimizmusával jött már tisztába, hanem körvonalaiban már előrelátta az 1867-es kiegyezést is, amely az 1848/49-es forradalom demokratikus nemzeti radikalizmusát felszámolta.

V

Ezekután választ kell adnunk arra a kérdésre: vajjon polgári volt-e az 1848/49-es magyar forradalom? Ennek a kérdésnek nemcsak történeti, hanem politikai jelentősége is van. Nem közömbös

* Ugyanott, 646. old.
** Ugyanott, 647. old.

egy ország gazdasági és politikai szerkezetének megítélésénél az a kérdés, hogy milyen volt a *kiindulópontja* az ország utolsó nyolcévtizedes fejlődésének. Ismeretes, hogy Szabó Ervin már 1903-ban Marx és Engels álláspontjával szembeszállva válaszolt erre a kérdésre. Vitatkozott a *Neue Rheinische Zeitung* magyar cikkeivel, és halála után megjelent nagy munkája 1848/49 társadalmi és pártharcairól tulajdonképpen csak részletes kifejtése ennek a Marx-szal és Engels-szel folytatott polémiának.

Szabó Ervin szerint az 1848/49-es forradalom a középnemesség hagyományos inszurrekciója volt. Hogy a forradalom valóságos menete nem támasztja alá Szabó Ervinnek ezt a tételét, mely szerint 1848/49-ben csak befejező szakasza játszódott le a főnemesség és középnemesség évszázados harcának, azt már láttuk. De ebből a tételből az is következik, hogy az 1848-as forradalom egyenesen reakciós volt. S az is következik — csak meg kell fordítani ezt az állítást —, hogy a Habsburgok voltak Magyarországon a polgári haladás, a kapitalista centralizáció képviselői a rendi elaprózottsággal és a „feudális-patriarchális barbársággal" szemben. A magyar függetlenségi harc pedig a legjobb esetben olyasmi volt, mint a Napoleon elleni nemzeti szabadságharcok Spanyolországban és Németországban, melyeknek élén a francia forradalom örökösével szemben, aki a polgári civilizációt terjesztette, reakciós osztályok álltak.

Ez a felfogás a Habsburgokról: liberális legenda. A Habsburgok történelmi szerepének túlbecsülése, egy sajátos ökonomizmussal párosulva, nem Szabó Ervinnél jelentkezett egyedül. A polgári reformgondolatnak magyarországi torzképe ez, amely föllelhető Berzeviczy Gergelytől kezdve Széchenyi Istvánon át még Kristóffy Józsefben és Jászi Oszkárban is.

Azt a szerepet tulajdonítja ez a legenda a Habsburgoknak Magyarországon, mint a nagy abszolút monarchiáknak Nyugat-Európában. Ezek az abszolút monarchiák — például XIV. Lajosé Franciaországban — valóban a kapitalizmust készítették elő. Történelmi szerepük az volt, hogy az államhatalom koncentrált erőforrásaival gyorsítsák a polgári társadalom és így a burzsoázia fejlődését. Általában a „klasszikus" polgári forradalmak tipikus feltétele, hogy a burzsoázia előzőleg átessen az abszolút monarchia tenyészetén, hogy a manufaktúrák megerősödését és a gyáriparba való átfejlődését alátámassza, siettesse a merkantilista gazdaságpolitika. Az abszolút monarchia volt az a laboratórium, mely kitermelte a polgári forradalom gazdasági és szociális feltételeit.

Azonban a Habsburgok Magyarországon általában *nem* ezt a szerepet játszották, nem tenyésztették, hanem gátolták a kapitalizmust.

A liberális történetírás hivatkozik II. József ismert levelére Pálffy kancellárhoz, melyben felajánlotta az osztrák gyarmati vámrendszer meg-

szüntetését és iparfejlesztő politika kezdeményezését Magyarországon is, ha a nemesség lemond adómentességéről.

De az osztrák merkantilizmus, melyet még Mária Terézia vezetett be, nemcsak az osztrák császár kasszájának érdekeit, hanem a születő és fejlődő osztrák manufaktúra-burzsoázia gazdasági érdekeit is szolgálta. Eckhart Ferenc alapvető könyvének („A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában") gazdag anyagából kiviláglik, hogyan hiúsította meg mindíg az osztrák burzsoázia *gazdasági* érdekeit szem előtt tartó kormányhatóság az államkassza *pénzügyi* érdekeit képviselő kormányhatóság magyarországi iparfejlesztő szándékait.

A magyar nemesi adómentesség kétségtelenül egyik, de alárendelt oka volt az osztrák gyarmati vámpolitikának. Sőt, az adómentesség számos esetben egyenesen védelmet nyujtott a magyar manufaktúráknak a bécsi kormány gyarmati politikájával szemben, mert a nemesi nagybirtokon részben kereskedelmi tőkések, részben nagybirtokosok által alapított gyárak ilymódon legalább részben védve voltak a bécsi kormánynak a magyar ipar fejlődését elnyomó rendszabályaival szemben. A nemesi nagybirtok egy része a kereskedelmi tőke és a manufaktúra összekapcsolása terén így bizonyos tekintetben azt a szerepet töltötte be nálunk, amit máshol az abszolutizmus.

Mária Terézia és II. József mindent elkövet-

tek, hogy fejlesszék a magyar mezőgazdasági termelést, főleg azokban a termékekben, melyekre a fejlődő osztrák manufaktúráknak mint nyersanyagra szükségük volt (főleg a csehországi és alsóausztriai textilipar gyapjúszükséglete serkentette a Habsburgoknak a magyar mezőgazdaságot fejlesztő buzgalmát), de ez a gazdaságpolitika egyben a magyarországi burzsoázia fejlődésének gondos megakadályozását eredményezte és ennyiben egyenesen reakciós volt.

Általában: tévedés, hogy Magyarországra a Habsburgok „importálták" a kapitalizmust. A Habsburgok csak elősegítették, gyorsították a főnemesi uradalmak árutermelő nagybirtokká való átalakulását, de még ennek a támogatásnak is az önálló magyar kapitalizmus fejlődésének megakadályozása volt az ára. Abban a történelmi pillanatban, amikor Magyarország túljutott a nemesi demokrácia barbárságán, a történelmi haladás hordozója a Habsburgok és a főnemesség blokkjával szemben a középnemesség egy részének és a — Habsburgok gazdaságpolitikája ellenére is — lassan, de mégis csak fejlődő burzsoáziának blokkja lett.

Ez a XVIII. század végén következett be.

A II. József abszolutizmusa elleni nemesi reakcióban (az 1790-es országgyűlésen) a nemesi kiváltságok dühös védelme mellett már észre lehetett venni egy új elemet is: a nemesség már mint a burzsoázia szószólója, a polgári Magyarország

érdekeinek képviselője is fellép. Az országgyűlési bizottságok munkálataiban a gazdasági kérdések, különösen az osztrák vámpolitika elleni harc kérdéseinek kidolgozásában a pozsonyi, győri, pesti kereskedők testületei a legélénkebben résztvettek. A nemes, akinek agrárexportját a közbeeső osztrák vámvonal gátolta, és a kereskedő, aki elől az osztrák kereskedelmi tőke fölözte le az állat-, bor-, gabonakivitel és az iparcikkbehozatal nem megvetendő profitját, közelednek egymáshoz a Magyarországot gyarmati sorban tartó osztrák merkantilista gazdaságpolitika ellen.

Ez a fejlődés persze eltér attól a sémától, mely a kapitalizmus fejlődéséről és a polgári forradalmak menetéről a nagy nyugateurópai országok fejlődésének általánosítása alapján jött létre. E séma szerint a kapitalizmus gazdaságilag a kereskedelmi tőke megerősödésének, céhkereteken kívül álló manufaktúrák teremtésének, a manufaktúra gyáriparrá való fejlődésének útján halad, ezt az egész fejlődést megrövidíti, meggyorsítja az abszolutizmus merkantilista gazdaságpolitikája. E séma politikai oldala pedig: az abszolutizmus korszakában megerősödött és öntudatosodott burzsoázia, állandó harcban a nemességgel és szövetségben a feudalizmus alatt elnyomorodó parasztsággal, végülis szétrepeszti további fejlődésének gátjait és megdönti a nemesség hatalmát.

A magyar 1848/49-es forradalom kétségkívül nem felel meg ennek a sémának. De a valóság

sokkal gazdagabb, sokoldalúbb, mint a sémák. A polgári forradalmaknak is különféle típusaik vannak. A polgári forradalmak klasszikus nyugateurópai típusával szemben — mint láttuk — Marx megkülönböztette a keleteurópai agrárországok polgári forradalmának típusát, mely egész sor lényeges vonásban eltér a „normális" polgári forradalmaktól. Valamennyi ország történelmében, mely végigszenvedte az újkor elején a fő kereskedelmi útvonalak a Földközi-tengertől az Atlanti-óceánhoz való eltolódásának hatásait, fellelhető, hogy a városok, általában az addig elért polgári életviszonyok visszafejlődtek, hogy ennek következtében a kapitalizmus „normális" fejlődési útja elkanyarodott és egy „elpolgárosodó feudalizmus" alakult ki.

Magyarország, Lengyelország, Poroszország azzal kárpótolják magukat a kapitalizmus normális útjának elcsenevészesedéséért, hogy Európa éléstárai lesznek. A satnya városi burzsoázia helyébe „polgári nemesség" alakul ki, amely maga kereskedik, exportál, földet rabol, vám- és adómentességét a kereskedelmi verseny feltételeinek javítására használja fel. Politikailag pedig: ezek az országok — épp polgári fejlődésük visszamaradottsága következtében — idegen népek csatatereri lesznek, idegen elnyomás alá kerülnek, feldarabolják őket (Magyarország, Lengyelország, Németország).

Az idegen elnyomás elleni harc később nem

a burzsoázia, hanem az elpolgárosodott nemesség vezetésével folyik, a burzsoázia pedig a nemességgel szövetségben harcol az idegen elnyomás és a gazdasági gyarmatosítás ellen. Ez a kép, mely — lokális módosításokkal — Romániától Olaszországig, Magyarországtól Németországig, Lengyelországtól Spanyolországig érvényes, lényegesen eltér a klasszikus sémától és mutatja, hogy bizonyos sajátos történelmi fejlődés következtében, bizonyos korlátok között, a nemesség (illetőleg egy része) úgyszólván helyettesítheti és képviselheti a burzsoáziát, úgyszólván polgári funkciókat gyakorolhat.

Ez az oka annak, hogy Marx megkülönböztet „modern" nemességet és feudális nemességet. Romániában, szerinte, a nemzeti felszabadulás élén „liberális bojárok" álltak; Spanyolországban „arisztokratikus filantrópok" képviselték „a polgári társadalom megszabadítását bilincseitől", Lengyelországban „a nemesség is, mely részben még feudális talajon állt", csatlakozott a nemzeti forradalomhoz, Olaszországban burzsoázia és nemesség együtt harcolt az osztrákok ellen, Németországban „egy elpolgáriasodott feudalizmus" lett úrrá.

Szabó Ervin Magyarországot illetően, Rosa Luxemburg Lengyelországot illetően vitatkozott Marxnak ezzel az álláspontjával, mely a polgári fejlődés különféle típusaiból indult ki. Rosa Luxemburg pártjának (Lengyel Királyság és Litvánia

Szociáldemokráciája) elméleti bázisa épp ezek a Marxtól eltérő nézetek voltak a XIX. századbeli lengyel felkelések jellegéről és ezzel együtt a lengyel kapitalizmus fejlődéséről*.

Az kétségtelen, hogy a XIX. századbeli lengyel nemzeti mozgalom nem tudta megoldani azt a feladatot, hogy átvezesse a nemesi Lengyelországot a polgári társadalomba, és ezért a lengyel kapitalizmusnak a helyett a zsákutca helyett, amibe a lengyel nemzeti mozgalmak jutottak, egészen más és új úton kellett fejlődnie a XIX. század második felében.

De ez nem azt bizonyítja, hogy a kapitalizmus fejlődésének nemesi vezetés mellett minden körülmények közt zsákutcába kell jutnia. Rosa Luxemburgnak abban, hogy ez a mozgalom 1863-mal zsákutcába jutott, és hogy a lengyel kapitalizmus fejlődése később egészen más úton ment végbe, igaza volt, mégsem volt igaza e nemzeti mozgalom értékelésében. Ő is, Szabó Ervin is abban tévedtek, hogy nem látták a nemesség bizonyos polgári funkcióit, a nemesi réteg vezette nemzeti harc polgári forradalmi elemeit. Hogy Rosa Luxemburgnál is, Szabó Ervinnél is a XIX. századbeli nemzeti mozgalmaknak ez a hibás értékelése összefüggött mindkettőjük hibás elméleti álláspontjával a XX.

---

* E nézeteket Rosa Luxemburg több mint három és fél évtizeddel ezelőtt fejtette ki főleg „Lengyelország ipari fejlődéséről" szóló fiatalkori brosúrájában a lengyel „hazafias" szocialisták, a PPS elleni harcban. — *(Szerző megj.)*

század nemzeti mozgalmai, a nemzeti kérdés és a proletárátalakulás viszonya dolgában, az nyilvánvaló.

Természetesen, ennek a fejlődésnek súlyos belső ellentmondásai vannak, amelyek bizonyos körülmények között az egész fejlődést meg is hiúsíthatják. A nemesi naturálgazdálkodás „polgári feudalizmussá" válhat, de ez a primitív agrárkapitalizmus nem pótolhatja a kereskedelmi és ipari tőkét. A nemesség gyakorolhat polgári funkciókat, de nem pótolhatja a burzsoáziát. A kereskedelmi és ipari tőkének, a városi életnek, a városi burzsoáziának bizonyos *minimuma* nélkül a polgári fejlődésnek ez az útja nem vezethet célhoz. A nemesség lehet vezetője ennek az átalakulásnak, lehet képviselője a burzsoáziának, de önmagából, tisztán a maga társadalmi létének, a maga termelésének körülményeiből nem tudja mindazt előteremteni, ami nélkül nincs polgári társadalom. A magyar 1848/49-es forradalom jellegére nézve döntő kérdés tehát: megvolt-e az akkori Magyarországon a polgári viszonylatoknak ez a *minimuma?* Lengyelországban a polgári elemek ezen a minimumon *alul* maradtak: ez egyik alapvető oka annak, hogy Lengyelország nemzeti egyesítése és felszabadítása nemesi vezetés alatt a XIX. században meghiúsult.

Magyarországon viszont ez a minimum 1848-ban már megvolt. A magyar burzsoázia gyenge volt ugyan, de volt és fejlődött. A polgári átalakulást

vezetni nem tudta még, de a maga érdekeit a nemesi politika *révén* már tudta érvényesíteni.

A kereskedelmi tőke viszonylagos megizmosodásának Magyarországon a XVIII. század végén és a XIX. század elején két fő oka volt. Az egyik: a Napoleon-féle kontinentális zárlat, mely a keleti fűszerkereskedelmet újra szárazföldi útra kényszerítette Magyarországon át, a másik: a magyar gyapjú-, állat- és gabonakivitel növekvő jelentősége a francia háborúk óta.

A kapitalista elemeknek az osztrák vámpolitika ellenére történő gyarapodását mutatja a céhek bomlása, a szabad bérmunkások szaporodása a városokban és a gyáripar kezdeteinek jelentkezése.

A magyar liberális történetírás kedvenc szólama volt, hogy Magyarország a XIX. században Nyugat-Európához viszonyítva 150 évvel elmaradt. Ez igaz. De Cromwell Angliájában nem volt gőzvasút, Kossuth Magyarországában pedig már volt. A XVIII. század közepén Franciaországban még nem voltak gyárak, de a XIX. század közepének Magyarországában, Pesten már selyemgyár működött 450 munkással. Igaz, 1846-ban az összes gyárimunkások száma Magyarországon csak 23 400 volt, a céhlegények és tanoncok háromakkora tömegével (78 000) szemben.

De a céhek szociális és gazdasági súlya napról napra csökkent. Az 1848 márciusa után Pozsonyban, Pesten, Székesfehérváron kitörő antiszemita

mozgalmak reakciós céhmozgalmak voltak a céheket aláaknázó, manufaktúrákat teremtő, céhen kívüli tőke ellen, mely jórészt zsidó kézen volt. És hogy a céhek jelentősége a nemesi Magyarország gazdasági rendszerében csökkenőben volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a liberális nemesség képviselői — becsületükre válik — a céhen kívüli elemek pártjára álltak a céhpolgári antiszemitizmus ellen.

De a „gyár-dolgosok" mellett (mint Fényes Elek statisztikája nevezi a gyárimunkást) növekvő számmal voltak a városokban, különösen Pesten, szabad bérmunkások, akiket a feudális mezőgazdaság felbomlása elszakított a földtől, de akiket a város még nem tudott teljesen felszívni, és akik ezért mint napszámostömeg alkottak mindjobban megduzzadó tartalékhadsereget. Mennél jobban gyarapodott a burzsoázia — és gyarapodasát jelezte a takarékpénztárak létesülése a vidéki kereskedelem valamennyi gócpontján a reformkorszakban, a Kereskedelmi Bank megalakulása kétmillió forint, akkor aránylag magas alaptőkével —, annál jobban érezte, hogy az osztrák gazdaságpolitika bilincs számára, annál inkább vált hozzáférhetővé a nemesi ellenzék nemzeti ideológiája és harcai számára.

Annak a szerződésnek, melyet Kossuth mint pénzügyminiszter a Kereskedelmi Bankkal a bankjegykibocsátás privilégiumáról és az iparfejlesztésről kötött, nem volt ugyan közvetlen hatása a

forradalom gazdaságpolitikájára, mert Windischgrätz nemsokára megszállta Pestet és lefoglalta az aranykészletet, mégis ez a szerződés történelmi jelentőségű, szimbolikus tény volt: a nemesség és a polgárság szerződött itt a polgári Magyarország közös építéséről.

Ez a burzsoázia származására idegen volt (nagyrészt német és zsidó), önálló vagy vezető szerepe ezekben a harcokban márcsak ezért sem lehetett volna, ezért volt egyenesen ráutalva a nemesi képviseletre. A nemesi középréteg pedig azért képviselhette, mert maga is régen kikerült már a szűzi terménygazdálkodás idilljéből és részben mint árutermelő, részben pedig mint az uzsora karmai között vergődő adós volt érdekelt a viszonyok megváltoztatásában.

A főnemesi nagybirtok kapitalizálódása kétségkívül haladottabb stádiumban volt, mint a középnemességé, és mégis a főnemesség volt a Habsburg-abszolutizmus támasza, a középnemesség pedig a polgári átalakulás szószólója. Miért?

A Habsburgok és a főnemesség blokkja maga sem holmi „tiszta feudalizmust" képviselt, hanem képviselte a megállást a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet, a gyarmati agrárkapitalizmus lépcsőfokán. Széchenyi volt ennek az álláspontnak aránylag legtisztább ideológusa, bár őt a főnemesség nagy részével szembeállította az a tény, hogy az arisztokrácia udvari és hivatalnokarisztokrácia is volt, dinasztikus és nemzetietlen.

Ez a főnemesség épp azért volt politikailag reakciósabb, mint a középnemesség, mert az arisztokratikus agrárkapitalizmust, az „elpolgáriasodott feudalizmust" tisztábban és kizárólagosabban képviselte, mint a középnemesség, melyet nemcsupán a nagybirtok kapitalista fejlődésében való részvétele, nemcsupán ennek a fejlődésnek előnyei fordítottak a fennálló rend ellen, hanem a nemesi középbirtok felbomlásának ténye, az uzsora szipolyozása, a nemesi középbirtokos réteg egy részének deklasszálódása, vagyis az agrárkapitalista fejlődés hátrányai is.

A napoleoni háborúk óta a nemesi birtokot aláaknázta az uzsora, aminek egyenes feltétele volt az ősiség fenntartása. Az uzsora karjából menekülni csak az ősiség megszüntetésével lehetett. A jobbágymunka termelékenysége folyton csökkent, dézsma és robot sokszor költségesebb volt, mint amennyi hasznot hajtott*.

A parasztforradalom azzal fenyegetett, hogy a feudális szolgáltatások kárpótlás nélkül megszűnnek. A kapitalizmus behatolását a feudális

---

* Hogy nemes és jobbágy patriarchális viszonya mennyire felbomlott volt és a feudális kizsákmányolás személyes formái mögött már mennyire eldologiasodott kapitalista viszonylatok rejtőztek, arra kitűnő példák vannak például a „Robot és dézsma" című munkában. Ploetz például elmondja, hogy egy jobbágyközség megkérdezte a vármegyei hatóságtól, hogy az úrnak vagy a papnak járó évi hatnapos igásrobotnál lehet-e kényszeríteni a robotot teljesítő jobbágyot, aki az urat a maga kocsiján viszi, hogy lovaival ügessen, amikor ő csak lépésben akar hajtani, továbbá: leteheti-e az urat a kocsiról a hat nap leteltével, még ha éjjel van is, és még ha útközben vannak is? — *(Szerző megj.)*

mezőgazdaságba nem tudták feltartóztatni a nemesi kiváltságok, sem a nemesi adómentesség, sem a robot és dézsma, ellenkezőleg, csak fájdalmasabbá, kínosabbá tették ezt a folyamatot — csoda-e, ha a nemesség egy része a kapitalizmus „rendellenes" hatásai helyett inkább akarta a „normális" kapitalizmust, az uzsora helyett a hitelt?

A kapitalizmus fejlődésének forradalmi periódusaiban előfordul, hogy politikai változásokat nem a gazdaságilag tisztább és fejlettebb típust képviselő réteg követel, hanem az a réteg, amely épp társadalmi és gazdasági bázisának felbomlása fölötti kétségbeeséséből meríti radikalizmusát. A nagy francia forradalom radikális kispolgárságának szerepét a magyar forradalomban sok tekintetben az elszegényedett, kétségbeesett köznemesség töltötte be. A középnemesség (30 000 nemesi háztartás) egy tekintélyes alsó részét pedig erős szálak fűzték ehhez az elszegényedett, eladósodott, se élni, se meghalni nem tudó, a reformellenes „nem adózunk"-reakció és az Ausztria-ellenes kuruc radikalizmus végletei között ingadozó nemesi tömeghez (100 000 háztartás).

Lényeges ösztönzője volt még a középnemesség csatlakozásának a polgári átalakulás táborához az, hogy ki volt rekesztve a központi kormányhatalom és hadsereg állásaiból. A burzsoáziának és főleg az intelligenciának az a törekvése, hogy véget vessen a gyarmati függés állapotának, találkozott a középnemességnek azzal a törekvésével, hogy a

tisztikar, az államigazgatás állásai az ő fiai számára is hozzáférhetővé váljanak. A burzsoázia is, a középnemesség is érdekelt volt abban, hogy az állam anyagi erőforrásait (beruházások, útépítés, a közlekedés javítása stb. formájában) az ország termelőerői fejlesztésének szolgálatába állítsa, tehát, hogy adóbevételekkel ő maga rendelkezzék, ne pedig az osztrák kormányhatóságok, melyek évről évre a magyar adóbevételek súlyos millióit vitték ki az országból.

A régi középnemesi kuruckodás, az évszázados sérelmi politika, a rendi kiváltságok makacs védelmezése így kapott lassan-lassan *új tartalmat* a XVIII. század vége óta eltelt hat évtized alatt. A rendi autonómia követeléseinek formájában az ország polgári önkormányzatának követelései ütötték fel fejüket. A sérelmi politika köntösébe a császári bürokrácia diktatúrájával szemben az ország polgári fejlődésének érdekei öltöztek.

A polgári átalakulás nemesi vezetése természetszerűleg egy sor ellentmondással járt. A polgári Magyarország szükségképpen mint a nemesi Magyarország legitim leszármazottja lépett fel. A 48-as törvényhozás a fejekben csak mint az ezeréves alkotmány nem is nagyon lényeges kibővítése szerepelt, nem pedig úgy, mint ennek az alkotmánynak a sírásója.

Csak végig kell lapozni néhány egykorú könyvet és rögtön szembetűnik — már a reformkorszaktól kezdve — a polgári természetjog és a nemesi

történeti jog ellentmondása. Amikor Felsőbükki Nagy Pál a nemesi latin nyelv helyett a magyar nyelv jogaiért küzdött, ugyanakkor esküdt ellensége volt mindannak, ami a francia forradalomtól származott. Amikor az országgyűlési ellenzék síkraszállt Lengyelország elnyomása ellen egy elnyomott nemzettel való szolidaritás alapján, ugyanakkor a történeti jog alapján Galíciának és Lodomériának — Lengyelország lehasított darabjainak — a magyar koronához való visszacsatolását követelte. Amikor Batthyány Kázmér gróf 1846-ban pályázatot tűzött ki a robot és a dézsma káros voltának tudományos bizonyítására, akkor a pályadíjnyertes munkák a nemesi birtok igényét a feudális szolgáltatások teljes kárpótlással való megváltására „észjogi" érvekkel támasztják alá, míg a detronizáció, a Habsburgok trónvesztesnek nyilvánítása 300 év magyar történelméből meríti a maga históriai indokolását.

Az 1848/49-es forradalom leverése után Deák Ferenc az 1860-as októberi diploma ellen, mely lényegében a 48 előtti történeti rendi alkotmányt állította vissza, a 48-as törvények visszaállításáért tisztára a régi magyar alkotmány ezeréves jogfolytonosságának érveivel küzd. A burzsoázia nemesi képviselői számára 1848 nem forradalmi bevégződése, hanem szerves folytatása volt a nemesi Magyarországnak.

De a polgári és nemesi elemek ideológiai keveredésénél lényegesebbek azok a politikai ellentmondá-

sok, melyek a polgári átalakulás nemesi vezetéséből fakadtak. A polgári demokratikus radikalizmus sokszor összekeveredett a nemesi kuruc radikalizmussal, sokszor nem lehetett megállapítani, hol végződik az egyik, hol kezdődik a másik. Ugyanez megvolt a forradalom mérsékelt irányzatában is: a nemesi meghunyászkodás keveredett a polgári mérséklettel. Amikor az országgyűlés szembefordult a forradalmi Pestnek azzal az igényével, hogy ő vezesse a forradalmat, vajjon a rendi Pozsony volt-e féltékeny a polgári fővárosra, vagy a burzsoá mérséklet szállt szembe a főváros radikalizmusával? Mikor Kossuth az amerikai szenátusban a decentralizációt dicsőítette és a centralizációt mint a szabadság sírját bélyegezte meg, vajjon akkor a francia forradalom girondistáinak, a német 48-as kispolgároknak föderalista ideáljai, vagy a nemesi vármegye decentralizációja lebegett-e szeme előtt? Görgeyt a Lajtánál vajjon az állította-e meg, hogy a nemes nem szeret kimozdulni a saját házatájáról, vagy az-e, hogy a burzsoá tudni sem akar világmegváltó küldetésről? Amikor a magyar forradalom nem akart lelépni a törvényesség talajáról: nemesi vagy polgári volt-e ez a korlátoltság? Nyilvánvaló, hogy a magyar 1848/49-es forradalom nem volt „tiszta" polgári forradalom.

Mindezek alapján válnak csak érthetővé olyan történelmi ellentétek is, mint Kossuth és Széchenyi harca. Ki volt az, aki kettőjük közül erélyesebben képviselte a polgári haladást? Hogy Széchenyi

a nemesi Magyarország egész nyomorúságát jobban átérezte és megvetette, mint Kossuth, az kétségtelen. Széchenyi, az arisztokrata, sokkal inkább fölötte állt a táblabíró-Magyarországnak, mint Kossuth, akinek politikai hátvédje a rendi ellenzék volt. Széchenyi lenézte azokat, akiknek egész politikai tudománya kimerült a sérelmi politikában. Ő Duna-gőzhajózást, Tisza-szabályozást, Lánchidat, gőzmalmot állított szembe azzal a nemzeti mozgalommal, amelyben rendi mozgolódásnál nem látott egyebet*.

És mégis, Kossuth, akinek gondolkodása sokkal közelebb állt a rendi Magyarországhoz, aki bálványozta a megyét, aki a táblabírák vezető szerepének megtartását mindennél fontosabbnak tartotta, a polgári forradalom képviselője volt Széchenyi arisztokratikus ökonomizmusával szemben.

Mert ebben az ellentétben voltaképpen a kapitalizmus magyarországi fejlődésének két útja harcolt egymással. Széchenyi egy civilizált, a nemesi „pökből és pipafüstből" emancipálódott agrárkapitalizmusnak volt a szószólója. Kossuth a magyar kapitalizmus önálló fejlődéséért, az ország ipari átalakulásának meggyorsításáért, a

* Az osztrák centralista bürokrácia pedig, melyben még elevenek voltak a jozefinista felvilágosodás hagyományai egyenesen megvetette a magyar nemesi ellenzéket. Középkori rebelliseknek tekintette az Ausztria terjesztette kultúra ellen „Vasutakról álmodoznak, amikor még csinált útjuk sincs" — írta az *Augsburger Allgemeine Zeitung*-ba Metternich publicistája, báró Zeidlitz. — *(Szerző megj.)*

nagy magyar történelmi tempóveszteség behozásáért folyó harcnak volt a képviselője. Ehhez pedig nemzeti függetlenség, az állam erőforrásaival való rendelkezés, az állami adó- és vámpolitika önállósága kellett, vagyis mindaz, ami a bécsi udvarral való összeütközést közvetlenül kirobbantotta, a pénzügy, a hadügy, a kereskedelemügy önállósága.

Az az iskolai szembeállítás, mely szerint Kossuth a „nemzeti" törekvések, Széchenyi pedig a „gazdasági" haladás szószólója volt, teljesen hamis. Mert Széchenyi ökonomizmusa is kifejezett egy bizonyos nemzeti álláspontot: egy korlátolt nemzeti autonómiával való megelégedést össz-Ausztria keretében, vagyis a megállást annál a politikai formánál, mely politikailag a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenetnek felelt meg. Kossuth nemzeti álláspontja pedig egyben gazdasági programm is volt: a magyar kapitalista fejlődés előtt szabaddá akarta tenni az Ausztriával való gyarmati kapcsolat eltorlaszolta utat. Hogy Kossuth középnemesi kuruc radikalizmusával szemben Széchenyi arisztokrata ökonomizmusa képviselte volna a történelmi haladást, csak históriai optikai csalódás, amelynek az esik áldozatul, aki nem látja meg a magyar történelemnek azt a sajátosságát, amit a burzsoázia nemesi képviseletének hívtunk*.

* Az az ökonomista tendencia, melyről fentebb szó volt és amely abból származott, hogy Magyarországon fejletlen volt a bur-

Az, ami erre a históriai optikai csalódásra okot szolgáltatott, maguknak a kortársaknak a fejében is nem csekély zavart okozott. Példa erre a centralisták csoportja, mely a polgári ideológia következetes végiggondolásában a reformkorszak idején legtovább ment. A centralisták a negyvenes években támadták a nemesi ellenzék vármegyei, provinciális, túlságosan a rendi Magyarországhoz kapcsolódó programmját. 1848-ban azonban mégis felolvadtak a nemesi ellenzékben, a szabadságharccal viszont épp ők fordultak a legélesebben szembe. Báró Kemény Zsigmond már 1850-ben kiátkozta Kossuthot, akit megtett az 1848/49-es forradalom bűnbakjának, báró Eötvös József pedig azt hirdette, hogy a polgári civilizáció Magyarország teljes felolvadását követeli a centralizált össz-Ausztriában, ami nem akadályozta meg abban, hogy 1867-ben az osztrák centralizáció osztrák-magyar dualizmussá való átalakításának buzgó hívévé legyen. A centralisták ingadozásainál arról volt szó, hogy nem tudták, hol kell keresniök a polgári haladás táborát, ami náluk egyáltalában nem volt azonos a forradalom táborával.

Kossuth — és most ezzel egészíthetjük ki

---

zsoázia és a nemzeti mozgalom élén a nemesség állt, Szabó Ervinnél abban nyilvánul, hogy a nemesi-nemzeti mozgalom iránti ellenszenve Széchenyivel és az újkonzervatívokkal — Dessewffy Auréllal és társaival — való rokonszenv formáját ölti magára. Ez a tendencia odáig megy, hogy Görgeyt is védelmébe veszi Kossuthtal szemben. Marx és Engels is hibáztatták Kossuthot, anélkül azonban, hogy ezzel Görgey mellé álltak volna. — *(Szerző megj.)*

korábbi jellemzését — a burzsoázia nemesi képviselője és egyben a nemesség burzsoá képviselője volt. Ez a magyarázata szociális és politikai karaktere sajátos színjátszásának. És erre a kettős szerepre az tette alkalmassá, hogy ahhoz a nemesi intelligenciához tartozott, melynek szociálisan és ideológiailag is kettős volt az ábrázata: polgári és nemesi*.

Közkeletű állítás, hogy Széchenyi törekvéseinek azon kellett meghiúsulniok, hogy megvalósításuknál az arisztokráciára akart támaszkodni, pedig csak a középnemesség támogatásával lehetett volna végrehajtania programmját. Sokkal inkább felel meg a valóságnak, hogy Kossuth politikájának kellett azon meghiúsulnia, hogy a középnemesség hegemóniája mellett akarta megvalósítani. Mert — és ez a magyarországi polgári átalakulás nemesi vezetésének, a burzsoázia nemesi képviseletének alapvető ellentmondása — Magyarország polgári fejlődésének ezt az útját nemcsak az elpolgáriasodott feudalizmus tipikus képviselője, az arisztokrácia, de valójában a közép-

* Mehring Kossuthban és Szemere Bertalanban látta a burzsoázia képviselőit a Batthyány-kormányban. Ez ilyen egyszerűen nem állja meg a helyét, mert nemcsak Kossuth politikájának lényeges vonásait nem magyarázza meg, hanem Kossuth és Szemere egymással való harcát sem. Viszont komikus az a zűrzavar, ami megnyilatkozik a magyar történettudósok felfogásában, ha Kossuth történeti alakjával állnak szemben. Hová sorozzák? Hisz Kossuth liberális is volt, de tele volt nemesi tradicionizmussal. Szekfű Gyula megteszi a liberalizmus megtestesülésének, Mályusz Elemér viszont Kossuthban a szegény nemesség tipikus képviselőjét látja. — *(Szerző megj.)*

birtokos nemesség sem akarta. Mert ha érdekelve volt is a gyarmati bilincsek lazításában, nem volt érdekelve abban, hogy végleg elszakadjon Ausztriától, amely számára a legfontosabb piacot jelentette. A középnemesség felső, számottevő rétegét Ausztriához fűzte az agrárexport és a cári Oroszország expanziójával szemben való védekezés érdeke.

Az ország önálló ipari fejlődésének programmja csak a burzsoázia programmja lehetett volna, és az intelligencia, mely ezt a programmot megformulázta, valóban a magyar burzsoázia jövőjét képviselte Magyarország nemesi jelenével és a burzsoázia adott gyöngeségével szemben. Ez volt a tulajdonképpeni szociális tartalma az 1848/49-es forradalom demokratikus nemzeti mozgalmának. Nincs tehát Szabó Ervinnek igaza, amikor ezt a nemzeti harcot a parasztfelszabadítás szociális mozgalmával szembeállítja. Ez a nemzeti mozgalom is, mint ilyen, szociális mozgalom volt, a nemzeti harc is osztályharc volt, még ha ez a szociális mozgalom nem is ölelte fel a parasztkérdés demokratikus megoldását.

Ez a programm, Kossuth célkitűzése az önálló magyar ipari fejlődésről, azon az ellentmondáson bukott meg, hogy a feudális gátakat kifelé, ami az Ausztriával való kapcsolatot illeti, alaposan akarta eltakarítani, de befelé, az országon belül, csak kesztyűs kézzel akart hozzájuk nyúlni, továbbá azon, hogy Magyarország önálló ipari fejlődése jórészt még csak ideológikus programm volt, amely

meg tudta ugyan mozgatni a társadalom deklasszált rétegeit, de magának a burzsoáziának tényleges osztályprogrammjává nem válhatott.

A burzsoázia gazdaságilag is, ideológiailag is túl gyönge volt ahhoz, hogy azt a harci programmot, mely a forradalom vezető osztályának, a középnemességnek célkitűzésén messze túlment, tőle függetlenül, sőt e középnemesség akarata ellenére is magáévá tegye. Magyarországon 1848-ban megvolt az ipari és kereskedelmi tőkének az a minimuma, amely lehetővé tette volna a nemesség vezette polgári átalakulás végrehajtását, annak a zsákutcának az elkerülését, amelybe a lengyel fejlődés jutott, de ennél a minimumnál sokkal több nem volt. Ezért a kapitalizmus fejlődésének önálló ipari útjára a meglévő gazdasági feltételekből már nem tellett. Kossuth politikai tragédiája, amely őt az emigráció első éveiben kalandokba vitte, később pedig a magyarországi fejlődéstől elszigetelte, abban állt, hogy egy polgári forradalmi nemzeti programmot nemesi rétegre támaszkodva akart megvalósítani. Később pedig az emigrációban, amikor mind nyilvánvalóbb lett a 48-as forradalmi programm osztálybázisának áthelyeződése a nemességről a parasztságra, nem tudta megváltoztatni nemzeti programmjának osztálybázisát, nem tudott fenntartás nélkül a parasztságra orientálódni.

Lengyelország kapitalista fejlődésének később talán javára vált, hogy a XIX. század nemzeti

mozgalmai zsákutcába jutottak, mert a lengyel burzsoáziának nem kellett adót fizetnie azért, hogy a kapitalista fejlődés útját a nemességgel együtt járja végig. Gyorsabb lehetett a fejlődés. Mert az, ami a magyar kapitalizmus szempontjából 1848-ban az osztrák abszolutizmussal szemben viszonylag progresszív szerepet játszott: a középnemesség polgári funkciója, az, ami 1848-ban a kapitalizmus fejlődése elől akadályokat takarított el: a nemesség érdekeltsége a polgári viszonyok létrehozásában — ugyanaz később maga is kölönccé vált a kapitalizmus fejlődése számára Magyarországon.

Kétségtelen, hogy a burzsoázia és a nemesség ama blokkja nélkül, mely a XVIII. század vége óta alakult ki, a kapitalizmus fejlődése Magyarországon gyorsabb lett volna, alaposabban pusztultak volna el a feudális viszonyok, de másrészt épp ez a blokk volt az adott körülmények között az egyetlen erő, mely legalább olyan szabaddá tehette a kapitalizmus fejlődése előtt az utat, mint amennyire valóban szabaddá tette.

Ez az út: a magyar ipar fejlődésének kénytelen hozzáigazodása a mezőgazdasági feudális maradványok és az osztrák kapcsolat szabta feltételekhez.

A magyar ipari kapitalizmus fejlődését az Ausztriával való kapcsolat és a mezőgazdaság feudális maradványai kétségkívül hátráltatták. Egy olyan programm tehát, mely mindkettő ellen irányult, a magyar burzsoázia, az ország polgári

fejlődését szolgálta. De amikorra a magyar burzsoázia annyira megerősödött, hogy eszébe juthatott volna az Ausztriától való gyarmati függés maradványának, a dualizmusnak és a magyar polgári átalakulás félfeudális maradványának, a burzsoázia nemesi képviseletének (és ami ennek gazdasági alapja volt: a nagybirtoknak) likvidálása, addigra már késő volt. A magyar burzsoázia kibékült az önálló ipari fejlődést hátráltató osztrák-magyar kapcsolattal a közös imperialista kartellprofitok kedvéért, a burzsoázia dzsentri és nagybirtokos képviseletébe pedig beletörődött, mert ott volt már hátamegett fenyegetően a magyar munkásosztály.

A magyar burzsoázia számos ideológusának az volt a szerencsétlensége, hogy ennek a burzsoáziának a biztos jelenből az ideológusok által elébe varázsolt jövendőhöz olyan veszedelmeken és kockázatokon át vezetett volna az útja, amiket sehogyan sem akart vállalni. Önálló vámterület jó lett volna, de miután veszélyeztette az Osztrák-Magyar Monarchia nagyhatalmi állását, inkább nem kellett. A belső piac tágítása a hitbizományok megszüntetésével jó lett volna, de miután ez csak a parasztság földosztó étvágyát növelte, a társadalom békéjét általában zavarta volna, inkább ez sem kellett. A feudális maradványokat politikában és gazdaságban konzerválta az imperializmus, amely — ha bizonyos mértékig idegen alkatrészként is — magábaolvasztotta, saját rend-

szerének elemeivé változtatta őket. A burzsoázia Magyarországon mindig cserbenhagyta a maga ideológusait. Kossuth is a magyar polgárságot képviselte, de ez a polgárság 1849 után nem őt, hanem Deák Ferencet követte és lelkes híve volt az 1867-es kiegyezésnek.

A Kossuth képviselte nemzeti radikalizmus fejezte ki 1848/1849-ben a polgári forradalomnak azt a szükségszerű túllengését az átalakulás objektíven lehetséges célján, amely túllengés nélkül még ezt a célt sem lehetett volna biztosítani. A Habsburgok és az arisztokrácia blokkjával szemben, mely a magyar kapitalizmus fejlődésének további akadályozásáért szállt síkra, és Kossuth s a baloldal nemzeti radikalizmusával szemben, mely az ország önálló ipari fejlődéséért harcolt, a középbirtokos nemesség és a burzsoázia blokkja 1867-ben érvényesítette azt a „középarányost", ami az 1848/49-es forradalom osztályerőinek objektíven megfelelt.

A forradalomnak ez az eredménye felelt meg a mozgalom gerincét alkotó osztály szociális természetének. Mert az 1848/1849-es forradalom minden polgári felemássága és nemesi korlátoltsága végső fokon csak tükörképe volt a nemesi árutermelő nagybirtok belső ellentmondásának. Az árutermelő nemes, aki maga gazdálkodik, sajátos átmeneti típus feudális uraság és kapitalista gazda között. A kapitalizmus funkciója a mezőgazdaságban egyrészt a földbirtok megtisztítása az uralom-

nak, a személyes szolgálatnak középkori viszonylatától, másrészt a földtulajdon teljes elválasztása a mezőgazdasági termeléstől, a földtől, mint az emberi munka feltételétől. Magyarországon a kapitalista mezőgazdaságnak nem ez a tiszta típusa fejlődött ki, hanem a nemesi nagybirtokos öngazdálkodása (Selbstwirtschaft), oly termelési forma, melynél az uralmi és szolgai viszonylatok maradványai fennmaradtak.

Ez a réteg érdekelt lehet a polgári társadalom gátjainak bizonyos eltakarításában, de nem gyökeres és teljes megsemmisítésében. Szabó Ervin tévedésének épp itt van a gyökere. Ő polgári forradalomnak csak a demokratikus forradalmat tekintette. Könyvével azt vélte bizonyítani, hogy a 48-as mozgalom nem lehetett polgári átalakulás, hisz törvényhozásának egyetlen gondja volt a feudális privilégiumokból mennél kevesebbet „feláldozni" és az „önkéntes" áldozatokért mennél nagyobb kárpótlást biztosítani. De ez az egész történelmi anyag, amivel tételét bizonyítani vélte, csak azt bizonyítja, hogy a 48-as mozgalom jobbágyfelszabadítása felülről végrehajtott átalakulás volt.

A marxizmusnak az a tétele, hogy egy történelmileg idejétmúlt társadalmi rendet csak a forradalmi erőszak tud eltakarítani a fejlődés útjából — *másképp* igaz a feudalizmusból a kapitalizmusba, mint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetre. A feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet sokféle módon játszódhatik le. A pol-

gári átalakulás fogalma hosszú folyamatot ölel fel, mely a feudális rend bürokratikus reformjától egészen a bonapartizmusig terjedhet. Engels „A német parasztháború" egyik előszavában Bismarck történelmi szerepéről írva mondja, hogy vele Németország „a bonapartizmus kellemes formájában" befejezte a Stein—Hardenberg-féle reformokkal „megkezdett polgári forradalmát". Egy hetvenéves folyamatot, amely a legellentétesebb történelmi jelenségeket tartalmazza, Engels, íme, a „polgári forradalom" közös nevezőjére hoz.

Mert a romantikus nemesi reformer báró Stein, a rajnai nagyburzsoá Camphausen és a porosz junker Bismarck — mindegyik a maga módján, más-más osztálybázissal és ideológiával, más-más politikai felépítmény segítségével — a feudalizmust és a kapitalizmust egyeztette össze, tett engedményeket a kapitalizmusnak, hordta el a feudális gátakat a kapitalizmus fejlődése elől. A szocialista átalakulás, amely a kapitalizmust nem azért dönti meg, hogy a kizsákmányolás új rendjét teremtse meg, hanem azért, hogy minden kizsákmányolásnak véget vessen, a régi rend megdöntését nem végezheti el darabokban, nem építheti bele a szocialista rendet a kapitalizmusba, nem köthet vele kompromisszumokat. A kapitalista és feudális rend között azonban eleve a kompromisszum lehetőségét teremti meg az, hogy a kizsákmányolásnak csak két történelmi formájáról van szó.

Engels 1851-ben a lengyel nemzeti forradalmat kritizálva megállapította, hogy az azért bukott meg, mert a nemesség nem tud átugrani saját árnyékán, nem tud végrehajtani egy olyan históriai programmot, mely az önnönmaga elleni harcot követelné meg. Engels ezzel csak azt állította, hogy a nemesség nem harcolhat plebejus módon a feudalizmus ellen, nem válhatik egy parasztforradalom szövetségesévé. De a polgári átalakulás önmagában véve nem követeli a nemességtől a maga lényegének megtagadását. A nemes nem lehet parasztnyúzóból jobbágyvezérré, de ettől még lehet híve a polgári átalakulásnak. Ha a 48-as magyar forradalom feudális jellegének csak az a bizonyítéka, hogy nem adta oda a nemesi földet is a parasztságnak, akkor nem polgári az 1789-es francia forradalom kezdeti szakasza és az 1848-as német forradalom sem. 1848-ban Poroszországban nemcsak a liberális burzsoázia fordult a sziléziai parasztfelkelés ellen, hanem még a kispolgári demokrácia is elmulasztotta a parasztságnak, a polgári forradalom e legtermészetesebb szövetségesének támogatását. A parasztság a polgári forradalmakban is csupán *szövetséges*, a burzsoázia magatartása vele szemben tehát lényeges kérdés ugyan a vezető forradalmi osztály politikai következetességének megítélésénél, de *nem döntő* kérdés a forradalom *osztálytartalmának* megítélésénél.

A konyv szedését 1953. I. 21-én kezdték meg. Megjelent 1953. III. 12-én,
10 000 példányban.

5061. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc.